

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра загальної та вікової психології

«Допущено до захисту»

Реєстраційний № _____

В.о. завідувача кафедри

« _____ » _____ 2024 р.

Макаренко Н.М.

« _____ » _____ 2024 р.

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ
САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ**

Кваліфікаційна робота з психології студентки
психолого-педагогічного факультету
зі спеціальності 053 Психологія
освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»
групи ЗППм -23-2
Османової Тетяни Олександрівни

Науковий керівник:

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри
загальної та вікової психології **Макаренко Н.М.**

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

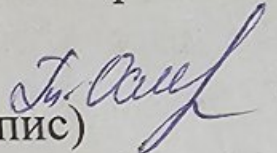
(підпис) (прізвище, ініціали)

Кривий Ріг – 2024

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Ашамово Тетяно Александрівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4 с.
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ.....	9 с.
1.1. Огляд наукової літератури з проблем процесу самореалізації та його психологічних чинників.....	9 с.
1.2. Психологічні особливості професійної та особистісної самореалізації майбутніх психологів.....	19 с.
1.3. Психолого-педагогічні умови розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів.....	27 с.
Висновки до 1 розділу.....	30 с.
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ТА ЧИННИКІВ ЇХ РОЗВИТКУ.....	33 с.
2.1. Методика та організація емпіричного дослідження.....	33 с.
2.2. Кількісні та якісні результати діагностики рівня особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів.....	38 с.
Висновки до 2 розділу.....	53 с.
РОЗДІЛ 3. КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	56 с.
3.1. Мета, методи, принципи та психологічні підходи до розробки програми розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів.....	56 с.
3.2. Психолого-педагогічна програма щодо створення умов розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів.....	60 с.
Висновки до 3 розділу.....	70 с.

ВИСНОВКИ.....	72 с
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75 с
ДОДАТКИ.....,	81 с

Вступ

Актуальність теми. У зв'язку з ситуацією, яка сьогодні склалася в Україні, зростає значення психологічних чинників, які впливають на особистісно-професійну самореалізацію особистості. Це стосується й майбутніх практичних психологів, на яких у реаліях повсякдення збільшується потреба.

Зважаючи на те, що наша країна вже другий рік перебуває в стані війни, професія психолога має великий попит на ринку праці. Спеціаліст, який отримав освіту психолога може реалізувати себе у різних організаціях і установах, зокрема у закладах освіти, медицини, соціального захисту населення, правоохоронних органах, рятувальних службах, тощо. Допомоги психолога потребує будь-яка категорія населення – ветерани і ветеранки, вимушено переміщені особи, особи з інвалідністю, діти, діти-сироти, вдови, вчителі, лікарі, тощо. З кожним днем кількість людей, які потребують кваліфікованої психологічної допомоги, нажаль, збільшується. З однієї сторони, це сприяє професійному розвитку психолога, а з іншої – призводить до фрустраційних переживань, пов'язаних із невизначеністю в майбутньому.

Проблема особистісно-професійної самореалізації особистості (як соціалізованого шляху розвитку особистості у процесі здобуття професійно-практичного досвіду в процесі отримання кваліфікації на етапі первинного професійного становлення у вищому освітньому закладі) і психологічних чинників: зовнішні (умови навчання, соціально-економічний попит на професію, престижність професії, тощо), внутрішні (мотивація, рефлексія, тощо), які на неї впливають, вже була предметом вивчення вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, О. Киричук, О. Кокун, Г. Костюк, В. М'яленко, В. Рибалка, А. Бандура, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, тощо. Зокрема, Г. Балл вважав, що самореалізація – це сукупність умов, зовнішніх або внутрішніх, що сприяють гармонійному розгортанню та виявленню різноманітних здібностей особи,

Г. Костюк досліджував проблему здібностей, які він розумів, як «істотні властивості людської особистості, що виявляються у її цілеспрямованій діяльності і зумовлюють її успіх», А. Бандура описує джерела, механізми самоєфективності, її вплив на мотиваційні, когнітивні й емоційні процеси, а також на успішність діяльності.

Вивченням психологічного змісту поняття «самореалізація» займалися В. Гупаловська, Л. Карамушка, С. Максименко, В. Осьодло, А. Маслоу, К. Роджерс, тощо. Наприклад, А. Маслоу вважав самореалізацією бажанням людини стати тим, ким вона може стати, прагнення повністю реалізувати свої таланти, здібності та можливості, досягти вершини свого потенціалу, за його словами самоактуалізація є найвищою потребою людини, С. Максименко - самореалізація є не що інше, як перехід можливості у дійсність, К. Роджерс вважає, що прагнення до повної самореалізації є вродженим для кожного з нас. Процес професійного становлення та самореалізації майбутніх практичних психологів здебільшого вивчають в плані їх професійної підготовки. Її досліджували такі вчені: В. Бондар, Ж. Вірна, Л. Долинська, Л. Карамушка, Т. Корень, С. Максименко, О. Матвієнко, В. Панок, Н. Пов'якель, Ю. Приходько, В. Семиченко, Н. Чепелева, Т. Яценко. Також вивчається питання професійної компетентності у процесі підготовки психологів (Л. Боровик, Ю. Вінтюк, Ж. Вірна, Т. Григоренко, І. Зязюн, С. Максименко, Н. Мась, Н. Ничкало, О. Овчарук, В. Осьодло, Н. Перегончук, Н. Пов'якель, Л. Філатова, Н. Чепелева, Дж. Равен, Л. Холмс); освітньо-кваліфікаційні характеристики сучасного психолога (Т. Ільїна, С. Максименко); вимоги до особистості психолога (О. Бондаренко, О. Коун, В. Панок, Н. Пов'якель, Н. Чепелева); здібності та важливі професійні якості майбутніх психологів (М. Амінов, І. Мартинюк, М. Обозов, Н. Пророк), застосування активних методів підготовки майбутніх психологів (Г. Балл, О. Бондаренко, Л. Бурлачук, П. Горностай, Т. Яценко, Р. Мей).

Однак, попри величезну кількість наукових робіт з питань професійної підготовки майбутніх практичних психологів, питання психологічних чинників

особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів залишається недостатньо вивченим. Реалії сьогодення змінюють підходи в роботі практичного психолога і розширюють клієнтську базу. Саме тому виникає потреба поглибити ці знання, провести емпіричне дослідження і розробити психолого-педагогічну програму щодо створення умов розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати і емпірично дослідити рівень особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів та чинники її розвитку.

Відповідно до мети дослідження було поставлено такі **завдання:**

1. Теоретично проаналізувати підходи до розуміння поняття «самореалізація» та узагальнити психологічні чинники особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів.

2. Визначити методи та інструменти емпіричного дослідження.

3. Емпірично дослідити процес особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів та чинники впливу на процес.

4. Обґрунтувати методи, принципи та психологічні підходи до розробки програми розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів.

5. Розробити психолого-педагогічну програму щодо створення умов розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів в умовах освітнього закладу.

Об'єктом дослідження є розвиток особистісно-професійної сфери майбутніх практичних психологів.

Предметом дослідження є психологічні чинники особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети і вирішення поставлених завдань було використано комплекс теоретичних та експериментальних методів: теоретичні – аналіз, узагальнення, систематизація наукових літературних джерел і результатів досліджень учених; емпіричні –

анкетування і тестування; математико-статистичні – розрахунок відсотків і балів, однофакторний дисперсійний аналіз.

Для досягнення цілей дослідження застосовано комплекс тестових методик:

- авторська анкета «Психологічні чинники особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів»;
- морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ (В. Сопов, Л. Карпушина);
- методика діагностики професійної спрямованості особистості (Б. Басс);
- методика «Мотиви вибору професії»;
- опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів (У. Родигіна).

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягає у тому, що: вперше систематизовано психологічні чинники особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів; виокремлено психологічні умови особистісної і професійної самореалізації; виявлено шляхи активізації психологічних чинників, що ведуть до розвитку особистісно-професійної самореалізації; розроблена психолого-педагогічна програма щодо створення умов розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів; уточнено поняття особистісної і професійної самореалізації. Набуло подальшого розвитку знання щодо психологічних чинників, які сприяють розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів.

Практична значущість полягає у розробці методичних і діагностичних інструментів дослідження психологічних чинників та умов розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів, які можуть стати основою під час проведення моніторингу рівня особистісної і професійної самореалізації психологів; у розробці психолого-педагогічної програми щодо створення умов розвитку особистісно-професійної самореалізації практичних психологів. Цю програму можна використовувати

під час навчання в освітньому закладі, підвищення кваліфікації психологів з метою їхнього особистісного і професійного зростання; проведення профорієнтаційних заходів спрямованих на активізацію дій для вирішення індивідуальних проблем зайнятості. Отримані результати емпіричного дослідження можна використовувати під час проведення профорієнтаційних заходів у закладах середньої освіти та у процесі підготовки майбутніх практичних психологів в закладах вищої освіти.

Апробація результатів дослідження. Результати нашого експериментального дослідження було представлено на II Міжнародній науково-практичній конференції «Scientific achievements of contemporary society» в. м. Лондон, Великобританія та на науково-практичній конференції студентів і молодих учених «Психологічний супровід особистості в умовах війни. Посткризове відновлення» у місті Кривий Ріг (додаток А).

Структура роботи зумовлена логікою дослідження і складається із: вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (55 найменувань, із них 2 іноземними мовами), 6 додатків. Основний зміст роботи викладено на 74 сторінках комп'ютерного набору. Робота містить 10 таблиць і 11 рисунків на 19 сторінках. Загальний обсяг роботи – 91 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

1.1. Огляд наукової літератури з проблем процесу самореалізації та його психологічних чинників

Питання психологічної особливості професійної та особистісної самореалізації є дуже важливим з точки зору як науки, так і суспільства в цілому. Сучасна ситуація в Україні значно змінила погляди людства на цінності, як особистісні, так і професійні.

В психології існує багато близьких за значенням понять з поняттям «самореалізація», таких як «самоактуалізація», «самовизначення», «саморозвиток», «самодетермінація», «самоактивність», «самоефективність», тощо. Ці поняття в психології описані багатьма науковцями і трактуються по-різному, проте, всі вони характеризують таке явище, як «реалізація своїх можливостей».

Поняття «самореалізація» бере початок у стародавній філософії. Ще у працях Сократа, Санека, Платона та Аристотеля описано про розвиток потенційних здібностей людини. Потім детально це питання вивчається на філософському, соціальному та психологічному рівнях. З точки зору філософії самореалізація означає становлення особистості та максимальне розкриття її потенціалу, творчих можливостей, індивідуальне самоздійснення [7].

Вивченням самореалізації на філософському і соціальному рівні займалися такі вчені, як Г. Сковорода, М. Вебер, Г. Гегель, І. Кант, П. Сорокін.

«Якщо Бог вказує вам шлях, на якому ви зможете без шкоди для душі своєї і не шкодячи іншим законним чином більше придбати, ніж на якомусь іншому шляху, а ви відкидаєте це і обираєте менш прибутковий шлях, то ви цим самим стаєте на перешкоді здійснення однієї із цілей вашого покликання

(calling), ви відмовляєтесь бути керуючим (steward) Бога і приймати дари його для того, щоб мати можливість вжити їх на благо Йому, коли Він того забажає. Не заради тілесних втіх і грішних насолод, але для Бога мусите ви трудитись і багатіти» - зазначає Макс Вебер [6, с. 166].

Г. Сковорода пов'язував самореалізацію із пошуком людиною справжнього щастя. Він говорив, що Бути щасливим – це значить пізнати, знайти самого себе, взятися за працю, для якої ти народився [41].

П. Сорокін про самореалізацію говорив як про виконання покликання, яке робить життя щасливим, і дає душі сили не зраджувати своїм ідеалам [55].

Лише у XIX столітті поняття самореалізації почало вивчатися на психологічному рівні. До представників психологічного напрямку вивчення поняття самореалізації належать А. Адлер, Е. Еріксон, З. Фройд, Е. Фромм, К. Хорні, К. Юнг.

Е. Фромм аналізував потребу у самореалізації, він стверджував, що лише працьовита, любляча, незалежна, чесна та творча особистість, може самовиразитися і самореалізуватися [47].

К. Хорні розглядала самореалізацію як потенціал особистості і вважала, що людина за своєю природою сама прагне до своєї самореалізації [49].

К. Юнг створив новий підхід у вивченні проблеми самореалізації. На його думку самореалізація розглядається як результат повної реалізації свого «Я» [53].

Відомий психолог Е. Еріксон зробив не менший вклад у вивчення поняття «самореалізація особистості». Його теорія про самореалізацію стосується виключно розвитку «Его». Упродовж всього життя людина проходить вісім стадій розвитку особистості, на яких формуються особистісні якості і спостерігається прогрес розвитку [13].

А. Адлер вважав, що людина завжди перебуває на шляху до важливих життєвих цілей, які обирає індивідуально. Після досягнення поставленої мети, вона не тільки підвищує свою самооцінку, а й знаходить «своє місце під

сонцем», тобто самореалізовується. Особливу увагу вчений приділив соціальним детермінантам саморозвитку особистості [1].

На думку Н. Чепелевої самореалізація за З. Фройдом, розглядається в несвідомому пласті людської психіки і проявляється в прагненні до задоволення, яке притаманне кожній людині від самого її народження [50].

Пізніше поняття самореалізації почали вивчати з іншої точки зору такі представники гуманістичної психології, як А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл. Вони вважали, що самореалізація притаманна будь-якій особистості і для її розвитку потрібні сприятливі умови.

Теорія А. Маслоу набула найбільш широкого поширення у всьому світі і до сьогодні вважається найбільш вдалою. Він вважав, що у кожної особистості від народження є потреба до самореалізації, яка проявляється у розкритті потенціалу, задатків і здібностей. В теорії А. Маслоу ключове слово звучить як «самоактуалізація» [23].

За К. Роджерсом самоактуалізація – це мотивація до збереження і саморозвитку, яка прогнозує проявлення найкращих якостей особистості, які подарувала їй природа. В основу своєї концепції, на відмінну від А. Маслоу, він не закладав поняття самоактуалізації, а розглядав питання мотивації і самоактуалізації в контексті загальної теорії особистості [36].

В. Франкл розглядав самоактуалізацію як вроджену мотивацію, яка двигаче поведінкою і розвитком особистості і є сенсом всього життя. Якщо бажання залишається нереалізованим, то людина, як вважає вчений, відчуває фрустрацію або вакуум. «Те, що називають самореалізацією, зовсім не має бути метою для досягнення з простої причини: що більше її прагнеш, то більше шансів її прогавити. Іншими словами, самореалізація можлива лише як побічний ефект самотрансцендентності» - стверджує В. Франкл [46, с. 79].

Американський психолог Г. Олпорт розглядав самоактуалізацію як безперервний процес, в якому особистість бере на себе відповідальність за рівень і якість свого життя [29].

Поняття «самоактуалізація» у психологічному словнику означає прагнення людини максимально розкрити і розвинути свій особистісний потенціал.

Усупереч біхевіоризмові та фрейдизмові, на думку яких, поведінку людини визначають біологічні імпульси, а внутрішній зміст її полягає в пристосуванні до середовища, в деяких західних психологічних підходах самоактуалізація розглядається як основний мотиваційний фактор [52].

Вітчизняні вчені-сучасники (Т. Вівчарик, В. Гупаловська, Л. Дзюбко, Л. Карамушка, С. Максименко, Г. Мільчевська, О. Пінська, Н. Тимошенко) багато своїх праць присвятили вивченню поняття «самореалізація».

О. Пінська, зазначає, що самореалізація – це складний психологічний феномен, ключовими аспектами якого є усвідомлення свого образу «Я» як унікального та неповторного світу [33]. Вона вважає, що Вибір і досягнення цілей та цінностей, які є основними психологічними аспектами самореалізації, і яким особистість прагне присвятити своє життя, є найвищим кінцевим результатом саморозвитку особистості [32].

Г. Мільчевська розглядає особистісну самореалізацію як комплекс процесів самопізнання, самооцінки, саморозвитку, за їх допомогою розкриваються здібності, можливості та якості особистості. В результаті втілення цих процесів у життя особистість отримує позитивний і корисний результат як для себе, так і для оточуючих [27].

В. Гупаловська вважає, що самореалізація – це втілення внутрішнього потенціалу особистості в різноманітних соціальних видах діяльності. Головними сферами самореалізації особистості є особисте життя та професійна діяльність [9].

На думку В. Гупаловської поетапна структура професійної самореалізації складається з трьох етапів [9]. Для більш наочного вигляду ми вирішили подати її у вигляді схеми (рисунок 1.1.1).

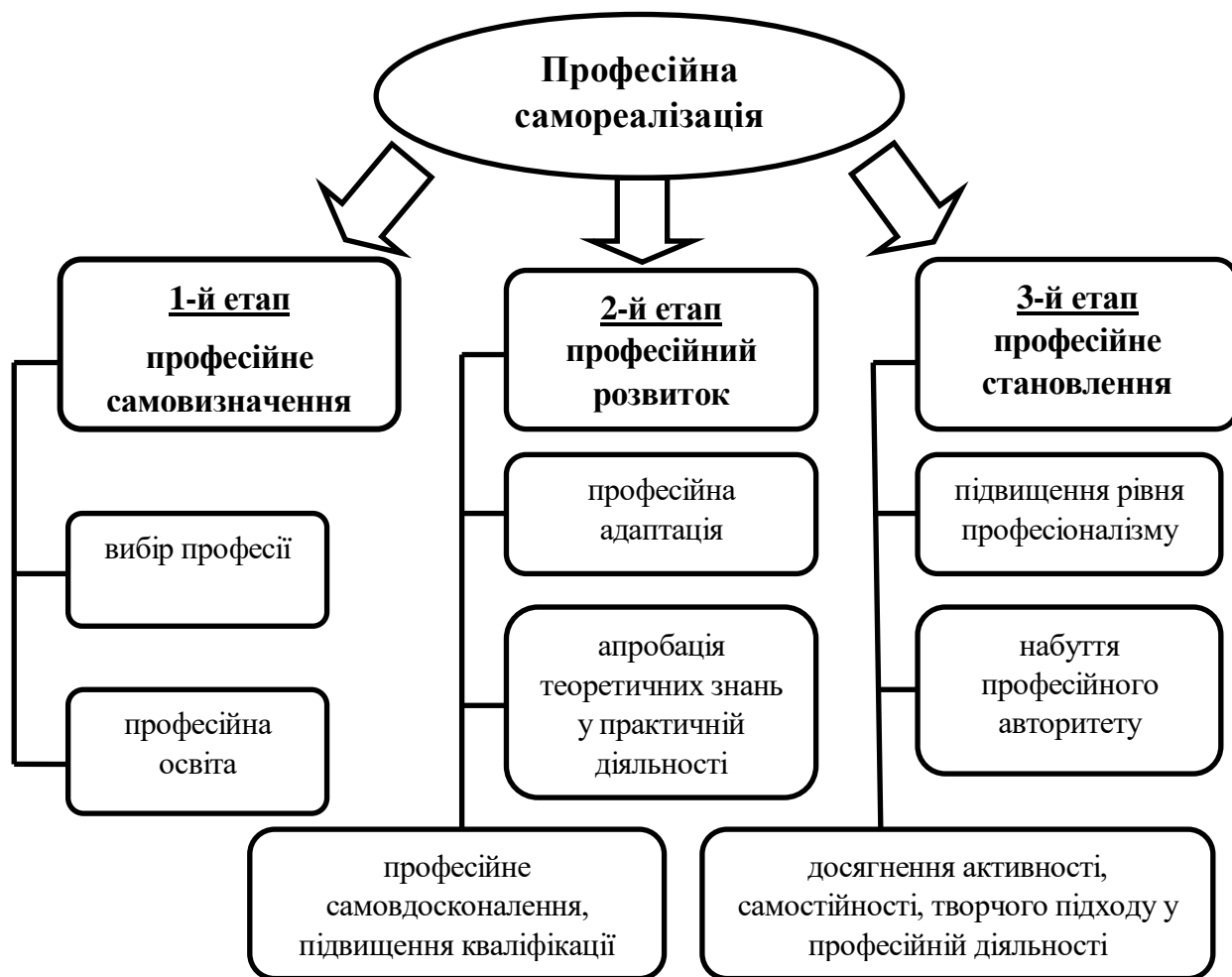

Рис. 1.1.1. Поетапна структура професійної самореалізації за В. Гупаловською.

Н. Тиимошенко вважає професійну самореалізацію сукупністю прояву індивідуальних професійно-особистісних якостей, внаслідок яких фахівець відтворює себе у своїй професійній та практичній діяльності [43].

Т. Вівчарик, досліджуючи психологічні механізми самореалізації жінки, впевнена, що самореалізація особистості є результатом взаємодії між суб'єктивним і особистісним творчим началом та культурними умовами, які їй необхідні. На її думку самореалізація завершується тоді, коли опредметнена творча діяльність співпадає з внутрішніми переконаннями людини [8].

Українські вчені С. Максименко та Л. Сердюк вважають, що самореалізація особистості – це готовність до саморозвитку, яка проявляється комплексом задатків та можливостей. Вона передбачає збалансований і

гармонійний розвиток та розкриття особистісного потенціалу, шляхом докладання адекватних зусиль [22].

На думку В. Панка самореалізація як процес втілення себе полягає у проектуванні себе в житті та професійній діяльності, пошуку і підтвердженні свого унікального шляху в цьому світі, своїх цінностей і змісту свого існування в кожний конкретний момент часу. Очевидно, що самореалізація можлива лише в тому випадку, коли у людини є потужний мотив для особистісного зростання [31].

Аналізуючи літературу, яка вивчає сутність поняття самореалізації, можна виокремити психологічні чинники особистісно-професійної самореалізації: внутрішні (особистісні якості, цінності, уміння та навички, таланти, знання, гнучкість поведінки, мотив, самоефективність, вдосконалення, саморозвиток, самооцінка, постановка професійних і життєвих цілей, тощо) та зовнішні (умови навчання, соціально-економічний попит на професію, престижність професії та інші).

Вивченням психологічних чинників особистісно-професійної самореалізації займалися такі науковці: М. Гутиря, А. Іващенко, Л. Карамушкіна, М. Кононова, Т. Титаренко, А. Фурман, Ш. Бюлер.

Ш. Бюлер є однією з найперших дослідниць, яка вивчала самореалізацію та чинники, які на неї впливають. Ми погоджуємося з думкою Ш. Бюлер, що вроджене прагнення до самореалізації – це головний чинник розвитку особистості. В першу чергу це прагнення залежить від соціального оточення та виховання особистості. Вона зазначала, що на самореалізацію особистості впливає також віковий аспект. На її думку у дитячому віці самореалізація – це спонтанність, у юнацькому – самостійність, у дорослому – творчість, а у похилому – мудрість. Отже, за Ш. Бюлер, самореалізація буде досягнута тільки тоді, коли особистість буде цілеспрямована та творче життя [54].

Українська психологиня Т. Титаренко багато часу приділила вивченню поняття «самореалізація». У своїх дослідженнях вона розглядає різні аспекти самореалізації в контексті життєвого шляху людини, включаючи критерії та

показники самореалізації, чинники, які впливають на самореалізацію особистості; процес самореалізації; типологію самореалізації особистості [44].

Науковиця і дослідниця Л. Карамушка класифікувала чинники ефективної діяльності організації, які поділяються на групи взаємозалежні між собою та які функціонують на рівні суспільства – макрорівні, рівні організації - мезорівні та рівні особистості - мікрорівні [16].

На думку Ю. Рутини при вивченні самоактуалізації, потрібно враховувати важливі соціальні та демографічні чинники, як гендерний та віковий аспекти, сімейне положення та місце народження майбутнього фахівця [39].

А. Іващенко у своїй роботі розкриває професійну рефлексію як механізм розвитку особистості майбутніх психологів. За результатами вивчення складових професійної рефлексії, науковиця дійшла висновку, що ефективність саморозвитку майбутніх психологів залежить від успішності розвитку таких аспектів професійної рефлексії, як їх професійні якості, мотивація до обраної професії, емоційно-ціннісне ставлення до неї, професійна ефективність та саморегуляція. Низькі показники у таких аспектах, як професійні знання, прийняття цінностей професії, готовність до професійної самореалізації, свідчать про недоліки у формуванні процесу, який досліджується [15].

Ми погоджуємося з думкою А. Фурмана про те, що розвиток майбутніх психологів на особистісному рівні залежить в основному від суб'єктивних чинників, наприклад таких як соціальна та розумова зрілість, досконала моральна і духовна свідомість, гармонійна система ціннісних орієнтацій [48].

Вчені М. Гутиря та М. Кононова [10] вважають за необхідне поділити чинники самоактуалізації майбутніх психологів на дві групи: зовнішні та внутрішні. Характеристику цих чинників ми представили в таблиці 1.1.1.

А. Москальова та О. Брюховецька відзначають такі психологічні критерії професійної придатності практичного психолога як високий рівень розвитку інтелекту, влучна саморегуляція, самоконтроль, високий рівень фізичної витривалості, здатність до праці, бажання допомогти людям, які потрапили у складні життєві обставини, небайдужість до оточуючих, які потребують

допомоги у вирішенні проблем, любов та емпатія до дітей, здатність до креативності та творчості [28].

У професійній сфері однією з форм успішної самореалізації є кар'єра, яка проявляється стрімким просуванням по службовим сходам, удосконаленням майстерності в професії.

Таблиця 1.1.1.

Чинники самоактуалізації майбутніх психологів

Група чинників	Характеристика	Приклади
Зовнішні	Фактори, які визначаються впливом соціального середовища, умовами організації процесу навчання і професійного становлення.	Проявляються на рівні державних структур, установ вищої освіти, студентської спільноти та сімейного оточення.
Внутрішні	Фактори, що відносяться до індивідуально-психологічних особливостей майбутнього фахівця	До них відносять емоції, самоідентичність, саморегуляцію, самоконтроль поведінки, особливість комунікації, рефлексію, творчу реалізацію особистості через професійну діяльність, досвід діяльності.

О. Коропецька вивчаючи самореалізацію особистості, описала теорію професійного розвитку Д. С'юпера та методику «Типологія особистості та привабливе професійне середовище» Дж. Холанда.

Дж. Холланд вважав, що вибір кар'єри пов'язаний з особистістю людини і її індивідуальними особливостями. Правильний вибір кар'єри може сприяти вищому рівню задоволення від життя і самореалізації.

На думку Д. С'юпера, індивідуальні професійні вибори та кар'єрні шляхи можна розглядати як спробу особистості виразити своє уявлення про себе, що відображено в усіх висловлених нею судженнях про професійну діяльність. Всі ці висловлення визначають професійну концепцію особистості [19].

Оглянувши наукову літератури з вивчення понять «самореалізація» та «професійна самореалізація» ми дійшли висновку, що самореалізація визначається бажанням та здатністю особистості до пошуку і реалізації внутрішніх резервів і можливостей, що сприяє гармонійному розвитку та задоволенню в житті.

Ознайомившись з роботами науковців ми систематизували психологічні чинники особистісно-професійної самореалізації на різні групи в залежності від їхньої природи та впливу:

1. Внутрішні чинники:

- автентичність (самосвідомість та самосприйняття) – здатність розуміти свої власні переконання, цінності, сильні та слабкі сторони;

- мотивація – внутрішні стимули та цілі, які допомагають досягти успіху в професійній діяльності;

- саморегуляція - процес управління і контролю своїми власними емоціями, діями та реакціями в різних ситуація;

- самокерування – здатність ефективно керувати своїм часом та раціонально використовувати свій ресурс.

2. Особистісні чинники:

- лідерські якості – здатність брати відповідальність та допомагати іншим, впевнено крокувати кар'єрними сходинками;

- рефлексія - це процес обдумування та аналізу власного досвіду, думок, почуттів та дій з метою зростання;

- толерантність до невизначеності – готовність приймати невизначені ситуації та шукати оптимальне рішення.

3. Міжособистісні чинники:

- спілкування та комунікація – навички взаємодії з іншими, налагодження відносин з оточуючими;

- емпатія – здатність розуміти та відчувати емоції інших людей.

4. Професійні чинники:

- розвиток навичок і компетентностей – постійне вдосконалення професійних навичок та знань шляхом навчання, підвищення кваліфікації, саморозвитку;

- професійна ідентичність – відчуття власної причетності до обраної професії.

5. Емоційні чинники:

- емоційна стійкість – здатність ефективно впоратися з стресом та труднощами;

- задоволеність роботою – позитивне емоційне ставлення до виконання своїх професійних обов’язків та від отриманих результатів.

6. Соціокультурні чинники:

- соціальна підтримка – підтримка родини, друзів, колег, клієнтів;

- культурний феномен – історичні та культурні цінності, традиції та звичаї.

І все ж таки, найголовнішими чинниками особистісно-професійної самореалізації, на нашу думку, є: автентичність, саморегуляція, самовизначеність, мотивація, соціальна підтримка, рефлексія.

Ці психологічні чинники взаємодіють і співпрацюють, формуючи індивідуальний шлях самореалізації в особистісно-професійному вимірі.

Проаналізувавши наукову літературу з проблем процесу самореалізації та його психологічних чинників ми узагальнили свої знання з поняття «самореалізація» та «професійна самореалізація», систематизували психологічні чинники особистісно-професійної самореалізації на різні групи в залежності від їхньої природи та впливу. У наступному розділі ми плануємо поглибити наші знання з особливостей професійної та особистісної самореалізації майбутніх психологів.

1.2. Психологічні особливості професійної та особистісної самореалізації майбутніх психологів

У психології вчені виділяють дві сфери реалізації особистості – особистісну та професійну (рисунок 1.2.1).

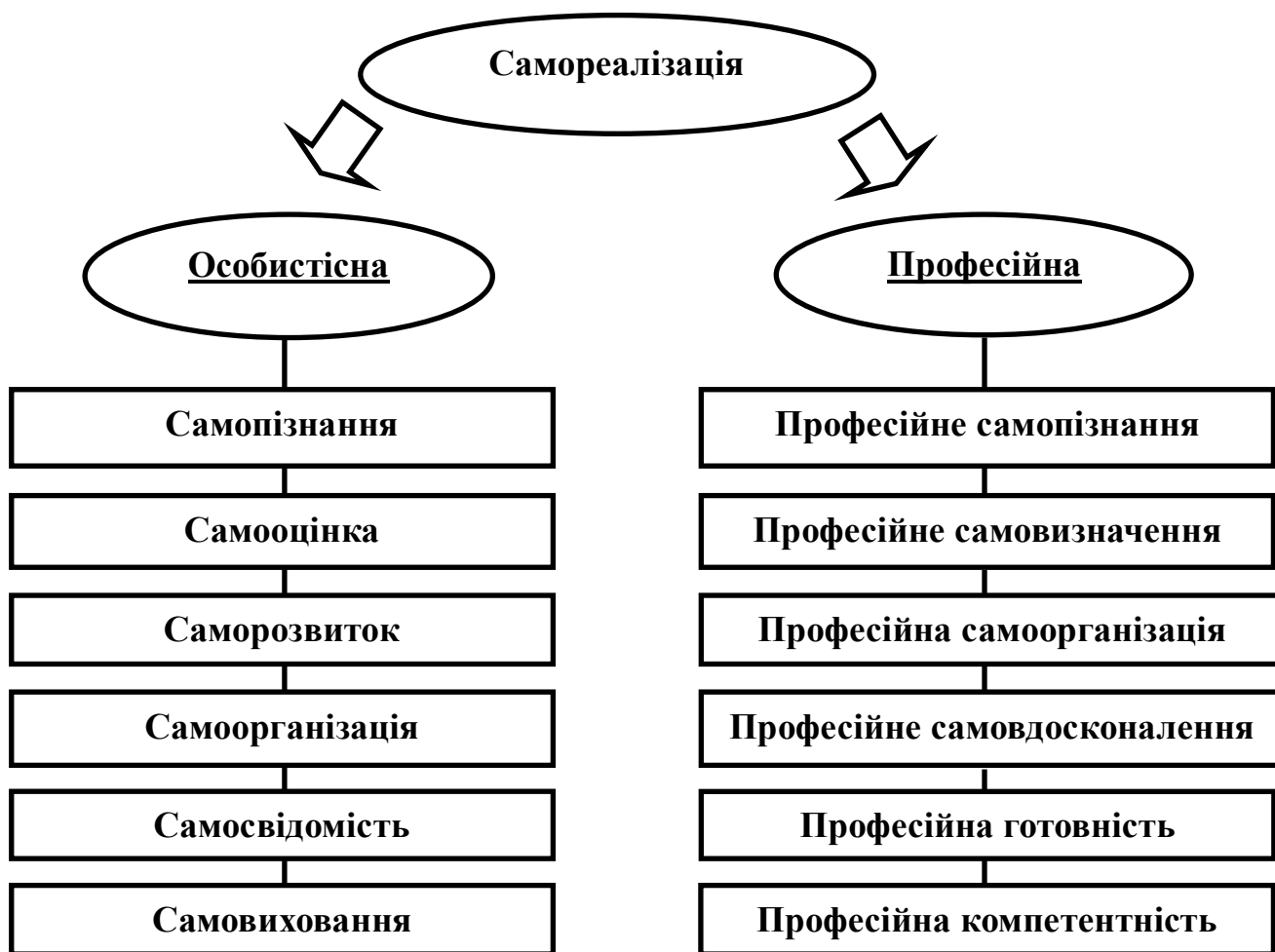

Рис. 1.2.1. Види самореалізації особистості

Особистісна самореалізація пов'язана в першу чергу із реалізацією свого Я, пізнанням своїх можливостей, здібностей, талантів та реалізацією їх в своє життя, пошуком і вибором цінностей та ідеалів, формуванням активної життєвої позиції.

Професійна самореалізація особистості пов'язана із спеціальними здібностями, які проявляються у людини протягом усього професійного шляху.

Професійна сфера дає можливість особистості проявити і реалізувати свій творчий потенціал, досягти поставлених цілей і максимально реалізуватися в своїй професійній сфері. Важливою умовою професійної самореалізації є адекватна постановка особистістю своєї професійної мети.

Розвиток особистості в професійному напрямку продовжується протягом всього життєвого шляху, є важливою складовою розвитку людини. Саме на етапі професійного самовизначення і проявляється професійна самореалізація, яка буде успішною тоді, коли бажання будуть відповідати можливостям і здібностям особистості. Як правило, людина займається тією діяльністю, до якої у неї є спеціальні задатки і, в якій вона може проявити себе та досягти успіху. Якщо особистість обирає «не свій» вид діяльності, то часто її спіткають невдачі та розчарування, вона постійно відчуває втомленість і незадоволеність від робочого процесу, а у разі досягнення успіху, вона не відчуває себе успішною і задоволеною.

Процес професійного становлення та самореалізації майбутніх практичних психологів здебільшого вивчають в плані їх професійної підготовки. Її досліджували такі вчені: В. Бондар, Ж. Вірна, Л. Долинська, Л. Карамушка, Т. Корень, С. Максименко, О. Матвієнко, В. Панок, Н. Пов'якель, Ю. Приходько, В. Семиченко, Н. Чепелева, Т. Яценко. Також вивчається питання професійної компетентності у процесі підготовки психологів (Л. Боровик, Ю. Вінтюк, Ж. Вірна, Т. Григоренко, І. Зязюн, С. Максименко, Н. Мась, Н. Ничкало, О. Овчарук, В. Осьодло, Н. Перегончук, Н. Пов'якель, Л. Філатова, Н. Чепелева, Дж. Равен, Л. Холмс); освітньо-кваліфікаційні характеристики сучасного психолога (Т. Ільїна, С. Максименко); вимоги до особистості психолога (О. Бондаренко, О. Кокур, В. Панок, Н. Пов'якель, Н. Чепелева); здібності та важливі професійні якості майбутніх психологів (М. Амінов, І. Мартинюк, М. Обозов, Н. Пророк), застосування активних методів підготовки майбутніх психологів (Г. Балл, О. Бондаренко, Л. Бурлачук, П. Горностай, Т. Яценко, Р. Мей).

Психологічні особливості – це особливості, які зумовлені внутрішнім світом і внутрішнім станом особистості.

Готовність до професійної діяльності психолога визначається комплексом факторів, які включають професійну підготовку, емоційну стійкість, етичні норми, емпатію, тощо. Вчені та практикуючі психологи визначають такі аспекти готовності до професійної діяльності як: професійна освіта та навички, практичний досвід, емоційна стійкість, етичні норми, емпатія та комунікаційні навички, особистісний розвиток, тощо.

Під особистісною готовністю до професійної діяльності В. Панок розуміє психічний стан, що проявляється через активізацію свого «Я», включаючи усвідомлення своєї мети, оцінку зовнішніх і внутрішніх ресурсів та умов, визначення найбільш вірогідного способу дії, прогнозування майбутніх результатів, зосередження сил на результат, тощо [31].

Ю. Долинська вважає, що рівень самореалізації особистості практичного психолога розглядається як один із критеріїв його готовності до професійної діяльності [12].

«Причетність до провідного нормативного смислу тої чи тої професії – коли така причетність виражає глибоко вкорінену в особистості налаштованість – втілюється у сильних і стійких позитивних почуттях (а також у готовності до переборення неминучих труднощів). Цікаво, що представники різних професій у роздумах і спогадах щодо свого професійного шляху, не домовляючись один з одним, раз у раз звертаються до слова «любов» - стверджував Г. Балл [2, с. 66].

С. Максименко та В. Осьодло зазначають, що професійна компетентність – це діяльнісно-творча складова професійної самореалізації [21].

Професійна діяльність практичного психолога, у порівнянні з іншими професіями, вирізняється специфічною унікальністю. Ця унікальність передбачає певні вимоги до практичного психолога як професіонала своєї справи, так і до особистості.

У своїх роботах О. Кокун [17] описує структуру професійних якостей психолога, яку розробила Н. Пов'якель. Дана структура включає такі важливі

елементи, як інтелектуальні, комунікативні, емоційно-вольові, морально-етичні та організаційні якості, які повинні бути гармонійно розвинені у практикуючого психолога. Структуру професійних якостей представлено у вигляді таблиці (таблиця 1.2.1.)

Таблиця 1.2.1.

Структура професійних якостей психолога

Професійні якості психолога	Приклади
Основні особистісні риси і якості, значущі для професійного розвитку	Адекватність і стійкість в самооцінці, високий рівень сенситивності та емпатії, здатність до толерантності до фрустрацій, відсутність хронічних внутрішніх конфліктів, що можуть викликати проєкції та психологічні захисти, тощо.
Важливі уміння в соціально-когнітивній сфері та комунікативних навичках, що мають велике значення у професійній діяльності	Вміння ефективно слухати інших, чітко висловлювати свої думки, налагоджувати соціальний контакт, тощо.
Розвинуті професійно значущі якості і характеристики	Уміння бути уважним і спостережливим; гнучкість і пластичність мислення, здатність до узагальнень і виділення суттєвого; прогнозування реакцій і дій іншої особи; рефлексія над власними і чужими діями та станами тощо.
Важливі психофізичні характеристики та психічні якості	Якості, які описують нервову систему як стійку до стресу, міцну, але в той же час гнучку і пластичну.
Інші ключові професійні характеристики і якості.	Здібності до акторської ролі, творчості та організаційні навички.

Л. Подшивайлова [20] описує модель особистості практикуючого психолога, розроблену Н. Чепелева та Н. Пов'якель, яка складається з п'яти підструктур. Кожна з цих підструктур взаємопов'язана і доповнює одна одну. (таблиця 1.2.2.)

Таблиця 1.2.2.

**Модель особистості практикуючого психолога, розроблена
Н. Чепелєвою та Н. Пов'якель**

Складові моделі	Характеристика	Компонент
Мотиваційно-цільова підструктура	Вимагає наявності активної зацікавленості у професійній сфері, у наданні психологічної підтримки, у прийнятті себе та інших.	Включення в діалогічний процес, що охоплює готовність до діалогу, повне прийняття інших, особистісну саморефлексію, розвинуту систему особистісних значень і спрямованість на досягнення взаєморозуміння.
Когнітивна підструктура	Сфера знань особистості, яка включає наступні аспекти: - особистісне самопізнання, знання себе і інших; - Я-концепція фахівця, яка включає адекватність і сталість самооцінки, емпатійність, асертивність, відсутність хронічних внутрішньоособистісних конфліктів, що можуть викликати проєкції та психологічні захисти; - професійно важливі якості пізнавальних процесів, такі як уважність, спостережливість, вміння помічати деталі вербальної і невербальної поведінки, розпізнавати психосоматичні стани, гнучкість, пластичність та динамічність мислення, вміння виділяти суттєве та узагальнювати, прогнозувати реакції та дії клієнта, моделювати наслідки роботи.	Професійна рефлексія, яка є процесом самокритичного осмислення професійної діяльності та професійний інтелект, який включає комплекс якостей і здібностей, необхідних для ефективної професійної діяльності.

Продовження таблиці 1.2.2

Операційно-технологічна підструктура	Передбачає розвинену компетентність особистості фахівця-психолога. Вона включає володіння основними професійними вміннями і навичками, які забезпечують практичне використання наявних теоретичних знань.	Практичний інтелект.
Комунікативно-рольова підструктура	Ця складова передбачає розвинену комунікативну компетентність психолога, яка включає соціально-когнітивні та комунікативні навички, такі як здатність слухати інших, ефективно спілкуватися, переконувати, створювати соціальні контакти і навіювати. Окрім цього, до цієї компетентності входять специфічні якості, такі як акторські та режисерські вміння, організаційні здібності, які дозволяють ефективно використовувати активні психотехніки і групові методи психокорекції.	Професійна ідентифікація і соціальний інтелект відіграють ключову роль у психологічній діяльності. Соціальний інтелект охоплює здатність виявляти будь-які відхилення в поведінці чи розвитку людини чи групи під час спілкування, що є важливою частиною спеціальних здібностей для психологічної роботи.
Регулятивна підструктура	Передбачає забезпечення толерантності до стресів, високої ефективності та саморегуляції особистості, відсутність нахилу до відчуття напруги та швидкого виснаження.	Професійна саморегуляція

Важливою психологічною особливістю професійної самореалізації є постійне самовдосконалення.

Саме тому, протягом останніх років спостерігається тенденція в практиці підготовки практичних психологів використовувати методи, які покращують їх особистісну і професійну самореалізацію. Це відбувається з урахуванням того, що розвиток психолога не обмежується лише отриманням теоретичних знань, але також включає в себе розвиток особистості та професійних компетенцій.

Найпопулярнішими на сьогодні є активні методи та засоби навчання у вищих навчальних закладах, проходження практики у досвідчених психологів, супервізія, групова терапія для психологів, курси, тренінги, семінари, розв'язування психологічних кейсів, тощо.

Над питанням професійної майстерності психолога працювали вітчизняні дослідниці І. Матійків та З. Ковальчук. У своїх роботах вони описали особистість психолога, вдосконалення особистісних та професійних якостей, розвиток загальнопрофесійних умінь та навичок психолога [25].

Розглядаючи питання підготовки практичних психологів, українські дослідниці Н. Чепелева і Н. Пов'якель стверджують, що ядром психологічної готовності до професійної діяльності практичного психолога є особистісне зростання, яким передбачається не лише розвиток людини, а й бажання виявити свої потенційні можливості. Таке бажання мотивує особистість до свідомого і вільного вибору особистого життєвого і професійного шляху [51].

Дуже багато часу на вивчення питання професійної підготовки та розвитку особистості практичного психолога приділив В. Панок. Він досить вдало описав особистість практичного психолога, його професійне становлення та професійне зростання [31].

На думку О. Матвієнко професійною підготовкою майбутніх психологів створюються професійно-значущі якості та забезпечується професійна готовність до майбутньої діяльності шляхом загальнотеоретичної і наукової підготовки [24].

В. Бондар та Ю. Приходько описують актуальні проблеми професійної підготовки практичного психолога. Вчені зазначають, що під час професійної підготовки практичних психологів необхідно приділяти більше уваги організації практики студентів та мовленнєвій компетентності як основного інструмента в майбутній професійній діяльності [35].

В. Панок, Я. Чаплак, Я. Андрєєва зазначають, що протягом всього періоду навчання та трудової діяльності психологи обов'язково повинні приймати участь у терапевтичних сесіях в якості клієнта. Ми погоджуємося з думкою

вчених, що супервізія дозволяє фахівцям сконцентруватися на цілях і напрямках своєї роботи, розробити стратегії для процесу психологічної підтримки, спланувати і спрогнозувати результати терапії, а також адекватно оцінювати свої дії і уникати повторення помилок [30].

Т. Корень [18] виділила три стадії професійної підготовки, які проходять майбутні психологи за час навчання у закладах вищої освіти. Ці стадії представлені у таблиці 1.2.3.

Таблиця 1.2.3.

**Стадії професійної підготовки майбутніх психологів під час навчання
у закладах вищої освіти**

Стадії	Характеристика
Адаптація	Адаптація до умов і змісту навчально-професійного процесу, освоєння нової соціальної ролі, встановлення відносин між собою і з викладачами.
Інтенсифікація	Розвиток загальних і спеціальних здібностей студентів, їх інтелекту, контролю над емоціями і вольовими процесами, самостійності та відповідальності за власний професійний розвиток та ставлення до нього.
Ідентифікація	Створення особистісної ідентичності в професійному контексті, здатність до самовизначення та представлення себе, готовність до майбутньої професійної діяльності психолога.

На думку О. Ткачук та І. Гуляс «професійна самореалізація психолога, з одного боку, віддзеркалює його особистісну зрілість, а з іншого, – особистісна самореалізація забезпечує готовність до здійснення професійної психологічної діяльності» [45, с. 74].

Отже, психологічні особливості професійної самореалізації практичного психолога полягають не лише у вивченні та розумінні психічних процесів, поведінки людини та наданні професійної допомоги для вирішення проблем, пов'язаних із психічним здоров'ям та психосоціальними аспектами життя, а й у виявленні своєї індивідуальності у професійній діяльності.

1.3. Психолого-педагогічні умови розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів

Самореалізація є ключовим поняттям в психології, що вказує на процес розвитку особистості та досягнення свого потенціалу. Особистісно-професійна самореалізація, зокрема в контексті майбутніх психологів, вимагає уваги не лише до психологічних чинників, які на неї впливають, а й до психолого-педагогічних умов розвитку особистісної і професійної самореалізації.

Вивчаючи поняття психолого-педагогічних умов розвитку особистісної і професійної самореалізації, перш за все необхідно розуміти значення поняття «умова». Звертаючись до тлумачного словнику можна знайти багато значень слова «умова». Та в нашому випадку термін «умова» - це необхідна обставина, яка дозволяє здійснювати, створювати, утворюватися чому-небудь або сприяти чомусь [4, с. 1506].

Вивченням психолого-педагогічних умов розвитку особистісно-професійної самореалізації особистості займалися такі вчені: І. Буцик, О. Єжова, І. Матійків, О. Пономаренко, А. Руденок, В. Синишина, тощо.

На думку І. Буцик під поняттям «організаційно-педагогічні умови» необхідно розуміти спеціальні, створені в педагогічному процесі обставини, які забезпечують вплив на особистість чинників, які в свою чергу є необхідними для досягнення поставлених цілей [5].

І. Матійків вважає, що «створення психолого-педагогічних умов у процесі навчання майбутніх фахівців професій типу «людина – людина» забезпечуватиме не тільки поліпшення якості професійної підготовки, а й розвиток їхніх професійно важливих і особистісних якостей, пришвидшуватиме процес набуття ними зрілості як активних учасників діяльності, їхньої здатності конкурувати та гнучкості у виконанні професійних обов'язків і в майбутньому допоможе випускникам знайти своє місце на ринку праці [11].

О. Єжова під психолого-педагогічними умовами розуміє обставини, які спрямовані на розвиток і формування особистісних якостей. Вона переконана,

що коли особистість намагається досягти результату, то за допомогою комплексу умов можна впливати на перебіг процесу та сприяти його дієвості [14].

З точки зору В. Синишиної до психолого-педагогічних умов, що сприяють формуванню готовності майбутніх практичних психологів слід віднести такі, як створення творчої атмосфери навчального процесу, використання евристичних методів навчання та навчання студентів способами вирішення проблемних завдань [40].

На думку А. Руденка до психолого-педагогічних умов формування готовності майбутніх практичних психологів необхідно віднести здатність до самостійної творчої діяльності, що розвивається під час навчання у вищому навчальному закладі [38].

У своїй роботі науковець О. Пономаренко зазначає, що організаційно-педагогічні умови є факторами, які можна вибирати відповідно до специфіки досліджуваного явища, а їх сукупність дозволяє впливати на процес підготовки майбутніх магістрів психології, забезпечуючи його ефективність і результативність [34].

Проаналізувавши наукову літературу, ми виокремили основні на нашу думку психолого-педагогічні умови розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів:

1. Індивідуалізація та інновація навчального процесу:
 - індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти, враховуючи його особливості, потреби, інтереси, цінності, тощо;
 - використання методів активного навчання, які стимулюють критичне мислення та творчість;
 - забезпечення можливості вибору навчальних програм;
 - використання сучасних технологій та інтерактивних методів навчання для підвищення зацікавленості та залучення здобувачів освіти до навчального процесу.
2. Розвиток особистісних та професійних якостей:

- розвиток комунікативних навичок, співпраці та емпатії;
- підтримка самооцінки і рефлексії, щоб здобувачі освіти могли краще розуміти себе та свої потреби;
- забезпечення можливості участі в проєктах, які стимулюють розвиток творчості, креативності та самостійності;
- стимулювання ініціативи та самовираження.

3. Підтримка саморозвитку та дослідницької діяльності:

- створення умов для самостійного вивчення навчального матеріалу та розвитку здобувачів освіти, надання рекомендацій щодо самоосвіти та самопізнання;
- залучення здобувачів освіти до різноманітних навчальних та виховних заходів, які дозволять самостійно розвивати свої практичні навички;
- забезпечення можливості для здобувачів освіти проводити наукові дослідження та брати участь у конференціях для обміну досвідом та здобуття нових знань.

4. Практичний досвід:

- організація практик, стажувань та волонтерської діяльності у сфері психології для набуття практичних навичок та професійного досвіду під керівництвом досвідчених психологів-практиків;
- організація проходження психологічної практики за кордоном.

5. Підтримка наставництва:

- створення системи наставництва, де досвідчені психологи будуть надавати підтримку та поради молодим колегам;
- організація постійно діючих науково-практичних семінарів, круглих столів, конференцій, де можна обговорити власний практичний досвід та отримати пораду.

6. Психологічна підтримка:

- формування позитивного клімату в освітньому середовищі;
- надання можливості для психологічної саморефлексії та самоаналізу;

- створення психологічних груп для обговорення особистісних та професійних питань.

Тобто, узагальнюючи опрацьований матеріал, ми дійшли висновку, що психолого-педагогічні умови розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів – це індивідуалізація та інновація навчального процесу, розвиток особистісних та професійних якостей, підтримка саморозвитку та дослідницької діяльності, практичний досвід, підтримка наставництва, психологічна підтримка, тощо.

Отже, ми прийшли до висновку, що розвиток особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів вимагає створення сприятливого навчального середовища та розробки ефективних психолого-педагогічних стратегій.

Висновки до 1 розділу

У розділі 1 представлено теоретичний огляд основних підходів до вивчення досліджуваної проблеми в психології, розкрито сутність понять «самореалізація» та «професійна самореалізація», визначено специфіку професійної діяльності практичних психологів, описано психологічні чинники та психолого-педагогічні умови розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів. Як показало вивчення наукової літератури, на сьогодні не існує єдиного тлумачення понять «самореалізація» та «професійна самореалізація», тому дана тема для дослідження є досить цікавою і актуальною.

1. Констатовано, що вивченням проблеми самореалізації особистості займалися на рівні філософії (Г. Сковорода, М. Вебер, Г. Гегель, І. Кант, П. Сорокін), соціології та психології (Т. Вівчарик, В. Гупаловська, Л. Дзюбко, Л. Карамушка, С. Максименко, Г. Мільчевська, О. Пінська, Н. Тимошенко,

А. Адлер, Е. Еріксон, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл, З. Фройд, Е. Фромм, К. Хорні, К. Юнг).

З точки зору філософії самореалізація означає становлення особистості та максимальне розкриття її потенціалу, творчих можливостей, індивідуальне самоздійснення та пошук людського щастя. На психологічному рівні дане поняття почали вивчати лише у ХІХ столітті. На думку психологів-науковців самореалізація – це процес розвитку особистості, спрямований на досягнення свого повного потенціалу та задоволення власних потреб і цінностей.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури, ми дійшли висновку, що самореалізація визначається бажанням та здатністю особистості до пошуку і реалізації внутрішніх резервів і можливостей, що сприяє гармонійному розвитку та задоволенню в житті.

Провівши аналіз літературних джерел з вивчення психологічних чинників особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів, ми систематизували їх на різні групи в залежності від їхньої природи та впливу, виокремили, на нашу думку, найголовніші з них - автентичність, саморегуляція, самовизначеність, мотивація, соціальна підтримка, рефлексія.

2. Констатовано, що у психології вчені виділяють дві сфери реалізації особистості – особистісну та професійну.

Особистісна самореалізація пов'язана в першу чергу із реалізацією свого Я, пізнанням своїх можливостей, здібностей, талантів та реалізацією їх в своє життя, пошуком і вибором цінностей та ідеалів, формуванням активної життєвої позиції.

Професійна самореалізація особистості пов'язана із спеціальними здібностями, які проявляються у людини протягом усього професійного шляху. Професійна сфера дає можливість особистості проявити і реалізувати свій творчий потенціал, досягти поставлених цілей і максимально реалізуватися в своїй професійній сфері. Важливою умовою професійної самореалізації є адекватна постановка особистістю своєї професійної мети.

Отже, специфіка діяльності психолога полягає не лише у вивченні та розумінні психічних процесів, поведінки людини та наданні професійної допомоги для вирішення проблем, пов'язаних із психічним здоров'ям та психосоціальними аспектами життя, а й у виявленні своєї індивідуальності у професійній діяльності.

Особистісно-професійна самореалізація, зокрема в контексті майбутніх психологів, вимагає уваги не лише до психологічних чинників, які на неї впливають, а й до психолого-педагогічних умов розвитку особистісно-професійної самореалізації.

3. Проаналізувавши наукову літературу, ми виокремили основні на нашу думку психолого-педагогічні умови розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів: індивідуалізація та інновація навчання; розвиток особистісних та професійних якостей; підтримка саморозвитку та дослідницької діяльності; практичний досвід; підтримка наставництва; психологічна підтримка.

Отже, ми прийшли до висновку, що розвиток особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів вимагає створення сприятливого навчального середовища та розробки ефективних психолого-педагогічних стратегій.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ТА ЧИННИКІВ ЇХ РОЗВИТКУ

2.1. Методика та організація емпіричного дослідження

Наше дослідження здійснювалось у березні-квітні 2024 року на базі Криворізького державного педагогічного університету. Експериментальним дослідженням було охоплено 40 студентів, майбутніх психологів з них: очної форми навчання – 14 осіб, заочної форми навчання – 26 осіб; освіта: повна загальна середня – 8 осіб, професійно-технічна – 8 осіб, вища – 24 осіб; вік: віком до 25 років – 13 осіб, від 25 до 40 років – 14 осіб, понад 40 років – 13 осіб (таблиця 2.1.1).

Таблиця 2.1.1.

Опис вибірки дослідження

Досліджувані	Показники вибірки													
	Кількість		Освіта						Вік					
			Повна загальна середня		Професійно-технічна		Вища		до 25 років		від 25 до 40 років		понад 40 років	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Очна форма навчання	14	35,0	6	75,0	7	87,5	6	25,0	10	76,9	1	7,1	0	0,0
Заочна форма навчання	26	65,0	2	25,0	1	12,5	18	75,0	3	23,1	13	92,9	13	100,0

Дослідження проводилося у три етапи.

На першому етапі оброблено науково-психологічну літературу з метою визначення основних понять дослідження, ступеню розробленості теми. Визначено мету, завдання, здійснено добірку психодіагностичного інструментарію та підбір вибірки досліджуваних, розроблено авторську анкету «Психологічні чинники особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів».

На другому етапі провели власне емпіричне дослідження, направлене на визначення основних мотивів вибору професії та рівня особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів. Цей етап містив кількісну і якісну обробку результатів дослідження.

На цьому етапі було розроблено електронні бланки методик, скріни відповідей розміщені у додатку Б. Час на виконання анкети і всіх методик – від 1,5 години до 2 годин. Обробка отриманих результатів здійснювалась за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм Excel та SPSS.

На третьому етапі нами інтерпретовано результати емпіричного дослідження та розроблено психолого-педагогічну програму щодо створення умов розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів.

Для реалізації поставленої мети і розв'язання завдань було використано комплекс теоретичних та експериментальних методів: теоретичні – аналіз, узагальнення, систематизація наукових літературних джерел і результатів досліджень учених; емпіричні – анкетування і тестування; математико-статистичні – розрахунок відсотків і балів, однофакторний дисперсійний аналіз.

Нами було використано наступні методи та методики дослідження:

Авторська анкета визначення психологічних чинників особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів (додаток В). За допомогою анкети ми визначили показники вибірки, основні мотиви вибору професії, рівень професійного розвитку та рівень особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів.

Морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ, розроблений В. Соповим та Л. Карпушиною [42].

За допомогою даного теста ми визначали мотиваційно-ціннісну структуру особистості та діагностували основні життєві цінності людини.

В даній методиці перелік життєвих цінностей містить: розвиток себе, духовне задоволення, креативність, активні соціальні контакти, власний престиж, досягнення, матеріальне становище, збереження своєї індивідуальності.

Перелік життєвих сфер за В. Соповим і Л. Карпушиною є наступним: сфера професійного життя, сфера навчання та освіти, сфера сімейного життя, сфера суспільного життя, сфера захоплень, сфера фізичної активності.

Методика «Морфологічний тест життєвих цінностей» представлена у вигляді анкети і містить 112 тверджень. Респондентам запропоновано оцінити твердження: 5 балів за критерієм «дуже важливо», 4 - «важливо», 3 - «має значну важливість», 2 - «має помірну важливість», 1 - «не має жодної важливості».

Відповіді на твердження заносяться в бланк тесту.

Обробка результатів здійснюється таким чином: отримані дані підсумовуються в таблицю-дешифратор згідно з ключем.

Таким чином, формуються первинні тестові результати. Загальні бали за шкалами переводяться у стени відповідно до норм. Результати у стенах заносяться в таблицю-профіль, що відображає спрямованість життєдіяльності особистості: морально-ділову або егоїстично-престижну, а також вказує які життєві цінності та сфери особистості переважають.

Пріоритетними вважаються ті цінності та життєві сфери, оцінки яких розташовані в межах діапазону від 8 до 10 стенів.

Відторгнутими цінностями і життєвими сферами вважають ті, оцінки яких розташовані в межах діапазону від 1 до 3 стенів.

Методика діагностики професійної спрямованості особистості, розроблена Б. Бассом у 1967 році, спрямована на визначення рівня спрямованості особистості на себе, на спілкування та на працю [3].

Вибрана нами методика містить текст опитувальника та бланк відповідей. Опитувальник включає 27 тверджень, на які можна відповісти трьома варіантами (а, б, в). Необхідно вибрати відповідь, яка найбільше відповідає реальності, і записати її в бланк у колонку «Найбільш привабливо». Потім потрібно вибрати відповідь, яка найменше відповідає дійсності, і записати її в колонку «Найменш привабливо».

Кожна відповідь у колонці «Найбільш привабливо» оцінюється в 2 бали, відповіді у колонці «Найменш привабливо» оцінюються в 0 балів, відповіді, які не потрапили в жодну колонку, оцінюються в 1 бал. Всі набрані бали необхідно підсумувати для кожного виду спрямованості окремо (за ключами). Застосувавши цю методику, ми визначимо такі види спрямованості особистості:

Орієнтація на себе (Я) - людина фокусується на особистих винагородах і задоволенні, проявляє агресію в досягненні статусу, схильна до конкуренції, тривожності, роздратування, прагнення до влади.

Орієнтація на спілкування (С) - особистість прагне підтримувати стосунки з людьми, орієнтується на спільній діяльності (не тільки для виконання завдань, а заради самого процесу взаємодії), прагне до соціального схвалення, залежить від групи, потребує емоційних стосунків.

Орієнтація на справу (діло) (Д) – особистість зацікавлена у вирішенні ділових завдань, старається виконувати роботу на високому рівні, активно співпрацює в ділових справах, готова захищати власну позицію в інтересах спільної мети.

Методика «Мотиви вибору професії» яку ми обрали, спрямована на виявлення основних мотивів вибору професії [26].

Методика складається з бланка, який містить 18 мотивів. Навпроти кожного мотиву необхідно вибрати один із п'яти варіантів відповідей, якій присвоюється певна оцінка:

- так - 5;
- швидше так, ніж ні - 4;
- не впевнений з відповіддю - 0;
- швидше ні, ніж так - 2;
- ні - 1.

Потім за допомогою ключа необхідно порахувати результат, який заноситься в бланк відповідей, що включає в себе дев'ять груп мотивів:

- 1 – соціальні (порядкові номери мотивів 1; 2);
- 2 – моральні (порядкові номери мотивів 3; 4);
- 3 – естетичні (порядкові номери мотивів 5; 6);
- 4 – пізнавальні (порядкові номери мотивів 7; 8);
- 5 – творчі (порядкові номери мотивів 9; 10);
- 6 – пов'язані зі змістом праці за обраною професією (порядкові номери мотивів 11; 12);
- 7 – матеріальні (порядкові номери мотивів 13; 14);
- 8 – престижні (порядкові номери мотивів 15; 16);
- 9 – утилітарні (порядкові номери мотивів 17; 18).

Отримані результати необхідно підсумовувати по стовпцях. Таким чином ми дізнаємося суму балів по кожній групі мотивів і визначимо, яке місце за значенням займає кожна із цих груп.

Опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів, розроблений у 2005 році У. Родигіною [37].

Даний опитувальник створений для діагностики рівня розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів. За допомогою цього опитувальника можна визначити зрілість професійної ідентичності шляхом оцінювання двох основних характеристик: емоційного ставлення до майбутньої професії та ступеня залучення до процесу професійного розвитку. Ця методика

розроблена та адаптована спеціально для студентів-психологів та включає питання, що стосуються саме діяльності майбутнього психолога.

Опитувальник складається з 21 твердження, які необхідно оцінити за п'ятибальною шкалою: а) зовсім не згоден; б) не згоден; с) не думав про це, не знаю; д) згоден; е) цілком згоден. Результат методики складається з чотирьох діагностичних шкал:

- «позитивні емоції» - задоволення потреб людини в цій професії - твердження 2, 4, 5, 11, 17, 20;

- «негативні емоції» - незадоволення потреб людини у даній професії – твердження 1, 6, 8, 15, 16, 18;

- «позиція активного ставлення студента до професії, яку здобуває» - твердження 3, 4, 7, 12, 13, 20;

- «позиція пасивного ставлення студента до професії, яку здобуває» – твердження 8, 9, 10, 14, 19, 21.

У наступній частині цього розділу розглянемо результати проведеного опитування майбутніх практичних психологів за обраними і описаними вище методиками, а також узагальнимо отримані нами результати.

2.2. Кількісні та якісні результати діагностики рівня особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів

За результатами проведеного опитування за авторською анкетой нами були визначені основні мотиви вибору професії, рівень професійного розвитку, рівень особистісно-професійної самореалізації, усвідомлення часової перспективи професійної самореалізації, основні мотиви майбутніх практичних психологів в професійному плані.

Переважає більшість респондентів добре знайомі з науковими виданнями та знайомі з досвідом вітчизняних та зарубіжних вчених. Майже всі студенти (77,5%) приймають участь у наукових конференціях, друкують наукові статті

та проводять наукові дослідження. Лише 9 студентів (22,5%) ще не встигли проявити себе науковцями в сфері психології.

До основних професійних якостей майбутнього практичного психолога респонденти відносять: уважність, спостережливість, гнучкість, вміння слухати іншого, коректно представляти власну думку, встановлювати соціальний контакт, здатність виділяти суттєве та узагальнювати, прогнозувати реакції іншого, комунікабельність тощо.

Після проведеного опитування ми визначили основні мотиви вибору професії. 75 % опитуваних вважають, що у зв'язку з військовим станом значно збільшився попит на ринку праці на практичних психологів. Це переважно особи, які вже мають професію та здобувають другу вищу освіту. Вони вважають, що здобуття даної професії значно підвищить їх конкурентоспроможність на ринку праці і збільшить шанс успішного працевлаштування. 20,8 % опитуваних, переважно студенти без освіти, які навчаються на очній формі навчання, дану професію порадили батьки, друзі, рідні. І лише 4,2 % працюють у даній сфері але не мають профільної освіти. (рисунок 2.2.1.)

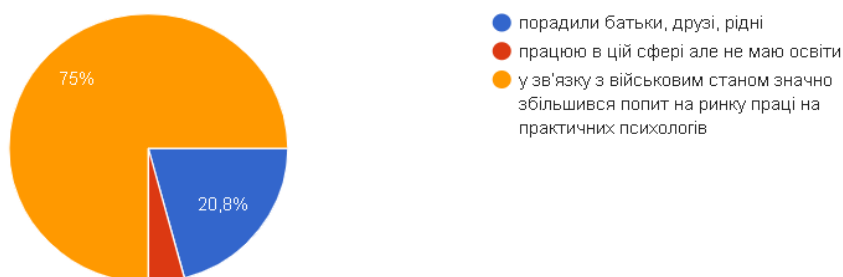

Рис. 2.2.1. Основні мотиви вибору професії

За результатами дослідження виявлено певну динаміку показників щодо часової перспективи професійної самореалізації майбутніх психологів очної та заочної форми навчання, що відображено на рисунку 2.2.2.

Як видно з рисунка 2.2.2, переважна більшість досліджуваних (75%) вважають, що для того, щоб стати справжнім професіоналом у сфері психології необхідно увесь час підвищувати свій рівень компетентності, 16,7 % впевнені,

що потрібно більше 5 років, і лише 8,3 % вважають, що для повної професійної самореалізації необхідно від 1 до 5 років.

Рис. 2.2.2. Усвідомлення часової перспективи професійної самореалізації майбутніх практичних психологів.

Розвиток особистості в професійному напрямку продовжується протягом всього життєвого шляху, є важливою складовою розвитку людини. Саме тому нас цікавили подальші шляхи удосконалення опитуваними своїх знань, умінь і навичок з психології (рисунок 2.2.3).

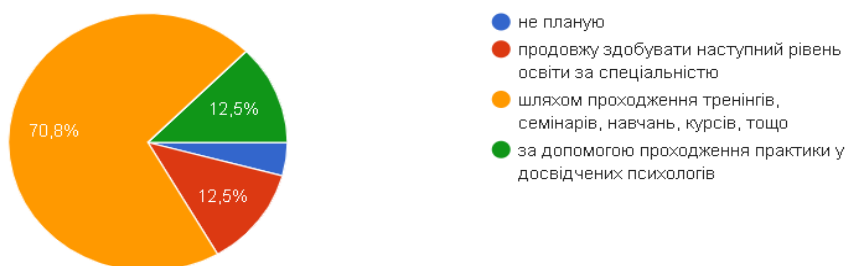

Рис. 2.2.3. Методи удосконалення знань і навичок з психології майбутніх практичних психологів.

Як показує опитування 70,8 % респондентів планують підвищувати свій рівень компетентності шляхом проходження тренінгів, семінарів, навчань і курсів. 12,5 % опитуваних продовжать здобувати наступний рівень освіти за спеціальністю, і такий самий відсоток респондентів (12,5%) планують удосконалювати свої навички шляхом проходження практики у досвідчених психологів. Лише 1 опитуваний (4,2 %) взагалі не планує удосконалювати свої знання і навички.

При визначенні основних мотивів в професійному плані 45,8 % опитаних мотивує можливість допомагати іншим, 33,3 % хочуть реалізувати себе у якості психолога, 12,5 % віддають перевагу високій заробітній платі, а 8,3 % опитаних цікавить кар'єрне зростання (рисунк 2.2.4.)

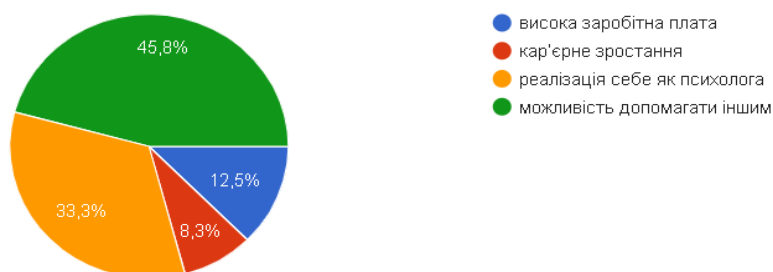

Рис. 2.2.4. Мотивація майбутніх практичних психологів в професійному плані.

Основні мотиви вибору професії, рівень професійного розвитку, усвідомлення часової перспективи професійної самореалізації та основні мотиви майбутніх практичних психологів в професійному плані можуть значно впливати на рівень їхньої професійної самореалізації.

Якщо основним мотивом вибору професії є внутрішній стимул, такий як бажання допомагати іншим, відчуття місії, інтерес до психології, це може сприяти професійній самореалізації практичного психолога. Коли робота відповідає особистим цінностям та мотиваціям, людина більше задоволена своєю діяльністю і має більше можливостей для професійного зростання.

Можливість постійного професійного зростання, набуття нових знань, умінь та навичок, проходження курсів підвищення кваліфікації сприяють розвитку професійних компетенцій та підвищенню самооцінки. Чим більше можливостей для розвитку має психолог у своїй професійній діяльності, тим більше він може реалізувати свій потенціал.

Розуміння того, які кроки потрібно зробити сьогодні для досягнення своїх кар'єрних цілей у майбутньому, може стати додатковим стимулом для професійної самореалізації. Планування та визначення конкретних цілей допомагають зосередитися на досягненні успіху в майбутньому.

Отже, всі ці чинники взаємодіють та впливають на рівень самореалізації майбутніх практичних психологів, створюючи сприятливі умови для їхнього професійного й особистісного розвитку.

Для визначення життєвих цілей майбутніх практичних психологів ми обрали морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ за В. Соповим та Л. Карпушиною. Ознайомитися з первинними результатами респондентів за даним тестом можна в додатку Г.

Для постановки гіпотез і розрахунку результатів морфологічного тесту життєвих цінностей МТЖЦ ми використали однофакторний дисперсійний аналіз. Вибірка ділилася за віковим аспектом. Результати розрахунків, які перевірялися за допомогою Anova: Single Factor, представлені в додатку Д.

Нами сформовані наступні статистичні гіпотези:

H_0 – відмінність у значущості життєвих цінностей та життєвих сфер між віковими групами не є більш вираженими, ніж випадкові відмінності всередині групи.

H_1 – відмінність у значущості життєвих цінностей та життєвих сфер між віковими групами є більш вираженими, ніж випадкові відмінності всередині групи.

Отримані дані уявімо у вигляді стовпців індивідуальних значень. Кожний зі стовпців відповідає тій чи іншій досліджуваній умові (таблиця 2.2.1.)

Таблиця 2.2.1.

Результати дослідження за методикою «Морфологічний тест життєвих цінностей» (В.Ф. Сопов, Л.В. Карпушина)

	до 25 років	від 25 до 40 років	понад 40 років
Σ	3828	5005	4334
x_{cp}	294,5	385	333,3
$\Sigma_{заг}$	13 167		

Отже, як довело наше дослідження, то вік не завжди впливає на життєві цінності особистості. Цінності - це глибоко укорінені переконання та перспективи, які визначають наше сприйняття світу, взаємодію з іншими людьми та наше рішення в житті. Вони можуть формуватися впродовж усього життя через особистий досвід, виховання, освіти та культурні впливи.

Певні цінності, такі як досягнення, розвиток себе чи духовне задоволення, є загальнолюдськими і можуть бути важливими для людини незалежно від її віку. Також існують індивідуальні цінності, які можуть варіюватися від особи до особи.

Навіть у старшому віці людина може залишатися вірною своїм життєвим цінностям та переконанням, які вона розвивала протягом життя. Інколи з віком цінності можуть навіть змінюватися або еволюціонувати, але це не означає, що вони втрачають своє значення або стають менш важливими. Вони можуть просто адаптуватися до нових умов та життєвих обставин.

Вік може впливати на деякі аспекти життя, але цінності особистості можуть залишатися стійкими та незмінними упродовж всього її життя.

А зараз докладно розглянемо дані щодо цінностей та сфер, які мають життєву важливість для особистості. Результати наведені в таблиці 2.2.2.

Таблиця 2.2.2.

**Розподіл даних за методикою «Морфологічний тест життєвих цінностей»
(В.Ф. Сопов, Л.В. Карпушина) у різних вікових групах**

	до 25 років	від 25 до 40 років	понад 40 років
Розвиток себе	483	634	548
Духовне задоволення	526	656	554
Креативність	444	597	520
Активні соціальні контакти	452	632	530
Власний престиж	446	619	566
Досягнення	479	606	497
Матеріальне становище	511	617	544

Продовження таблиці 2.2.2.

Збереження власної індивідуальності	487	644	575
Сфера проф. життя	784	925	771
Сфера навчання та освіти	727	876	730
Сфера сімейного життя	638	811	694
Сфера суспільного життя	665	842	711
Сфера захоплень	558	807	726
Сфера фізичної активності	456	744	702

Для наочності представимо результати графічно (рисунок 2.2.5.). За допомогою графіка ми можемо простежити динаміку життєвих цінностей упродовж різних періодів життя і це ще раз підтверджує статистичну гіпотезу, яку ми підтвердили за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу. В даному випадку вік може бути як один з чинників особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів.

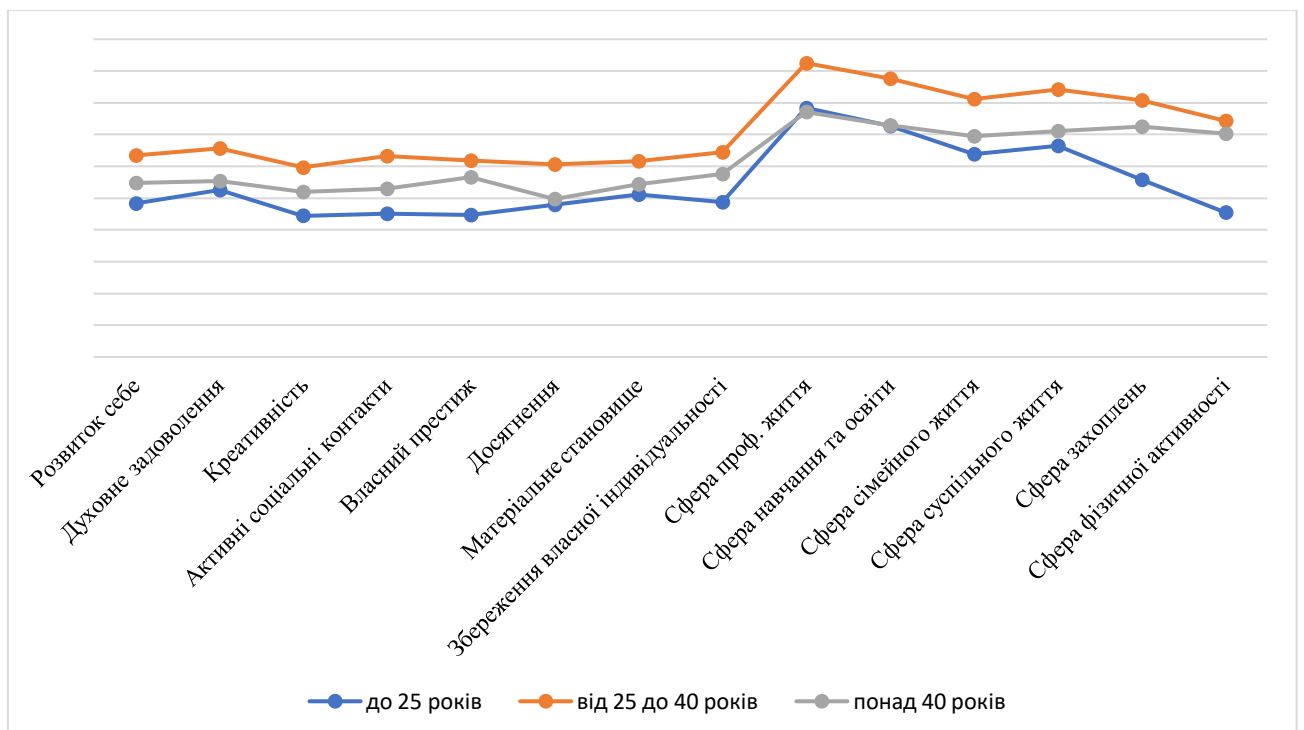

Рис. 2.2.5. Рівень значущості життєвих цінностей та життєвих сфер особистості в різні періоди життя.

Для визначення типів спрямованості нашим респондентам було запропоновано методику діагностики професійної спрямованості особистості Б. Басса. Розглянемо результати респондентів за типами спрямованості в таблиці 2.2.3.

Таблиця 2.2.3.

Розподілення респондентів за типами спрямованості

Вид професійної спрямованості особистості	Кількість респондентів	%
На себе (Я)	7	17,5
На спілкування (С)	11	27,5
На справу, діло (Д)	22	55
	40	100

Як видно з таблиці 2.2.3. майбутні практичні психологи розподіляються на три групи:

- 1 група – це особи, у яких переважає спрямованість на себе (17,5 %);
- 2 група – особи, у яких переважає спрямованість на спілкування 27,5 %;
- 3 група - особи, у яких переважає спрямованість на справу, діло (55 %).

Графічно розподіл відсотків по спрямованості майбутніх практичних психологів зображений на гістограмі (рисунок 2.2.6.).

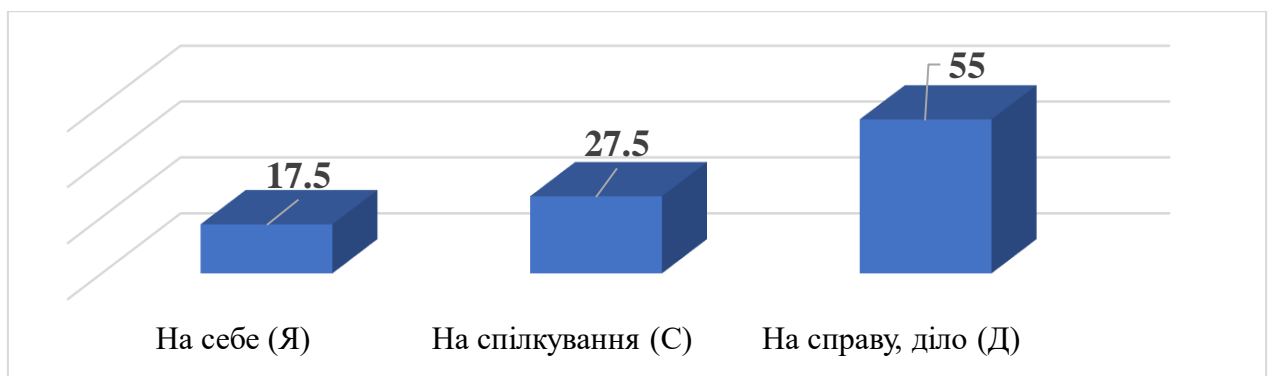

Рис. 2.2.6. Розподілення респондентів за типами спрямованості

З рисунку 2.2.6. бачимо, що у значної частини вибірки (55%) переважає спрямованість на справу і діло. Ці респонденти зацікавлені в розв'язанні ділових завдань та виконанні роботи за професією. Вони, зорієнтовані на

ділову співпрацю, схильні відстоювати власні думки, які корисні для досягнення загальної мети. Орієнтація на справу може бути корисна в багатьох сферах життя, як в професійній діяльності, так і в досягненні особистих цілей. Орієнтація на справу може бути важливим чинником у досягненні професійної самореалізації. Така орієнтація сприяє самореалізації майбутніх практичних психологів шляхом стимулювання саморозвитку, досягнення цілей, ефективного вирішення проблем та досягнення успіху у професійній діяльності.

Менший відсоток (27,5%) досліджуваних характеризуються переважанням спрямованості на спілкування. Це означає, що у цієї частини вибірки переважає прагнення за будь-яких умов підтримувати стосунки з людьми. Вони орієнтовані на спільну діяльність. Для майбутнього практичного психолога ця спрямованість може бути важливим аспектом, оскільки ефективне спілкування є ключовою складовою в їхній професійній діяльності. Такі фахівці зазвичай виявляються відкритими, емпатичними та готовими слухати, що дозволяє їм побудувати довіру та підтримку у взаєминах з клієнтами. Такі досліджувані мають достатньо високі шанси на самореалізацію себе, як практичного психолога.

У решти досліджуваних (17,5%) простежується спрямованість на себе. Це засвідчує, що ці особи зорієнтовані на винагороду й незалежно від роботи, схильні до активності в досягненні статусу, а також до суперництва, динамічності. Для майбутнього психолога це може мати як позитивні, так і від'ємні наслідки. З одного боку, самосвідомість і увага до власних потреб може допомогти психологу зберегти енергію, зберігаючи баланс між роботою і особистим життям. Такі особистості можуть бути більш впевненими в собі та здатними визначати власні межі в роботі з клієнтами, що дозволяє уникнути перевтоми і професійного вигорання. З іншого боку, занадто велика спрямованість на себе може призвести до недостатньої уваги до потреб та переживань клієнта, що не завжди є доцільним у професійній діяльності психолога. Хоч спрямованість на себе може мати свої переваги, важливо

збалансувати це з увагою до потреб і переживань інших, щоб ефективно працювати і реалізувати себе як психолог.

Для емпіричного виявлення переважаючих видів мотивів вибору професії у майбутніх практичних психологів ми обрали методику «Мотиви вибору професії». Провівши опитування, ми підбили загальну суму балів по всіх видах мотивів, розподілили їх за місцями та визначили переважний вид мотиву. Підсумкові дані представили у вигляді таблиці 2.2.4. За підрахованими балами види мотивів розмістилися в такому порядку: пізнавальні мотиви, творчі мотиви, соціальні мотиви, моральні мотиви, матеріальні мотиви, естетичні мотиви, престижні мотиви, мотиви, пов'язані зі змістом праці та утилітарні мотиви.

Таблиця 2.2.4.

Визначення переважного виду мотиву

Місце	Вид мотиву	Загальна сума балів
1	Пізнавальні мотиви	344
2	Творчі мотиви	332
3	Соціальні мотиви	328
4	Моральні мотиви	272
5	Матеріальні мотиви	260
6	Естетичні мотиви	248
7	Престижні мотиви	240
8	Мотиви, пов'язані зі змістом праці	236
9	Утилітарні мотиви	228

Отримані результати діагностики свідчать, що перше місце серед дев'яти груп мотивів займають пізнавальні мотиви. Вони характеризуються бажанням студентів до освоєння спеціальними знаннями, навичками та вміннями, до використання творчої діяльності з обраної професії, до пізнання змісту конкретної праці. На другому місці серед мотивів – творчі мотиви. Вони відображають бажання майбутніх практичних психологів вибрати кваліфікацію

психолога, бо вона дозволяє бути креативним і творчим у своїй праці. На третьому місці знаходяться соціальні мотиви. Вони відображаються в бажанні своєю працею сприяти розвитку суспільства, надавати допомогу людям та світу в цілому. Четверте місце посіли моральні мотиви, які дозволяють працювати в колективі та приймати участь у його справах, удосконалювати свій моральний світ. П'яте місце зайняли матеріальні мотиви, які пов'язані з хорошою заробітною платою, стабільною роботою та гарантованим майбутнім. Шосту сходинку посіли естетичні мотиви – це мотиви, які проявляються в прагненні до естетики праці, її краси й гармонії. На сьомому місці престижні мотиви. Ці мотиви виявляють бажання обирати професії, які є цінними в колі оточуючих, надають можливість набути вигідного соціального статусу та забезпечують стрімке кар'єрне зростання. Восьме місце займають мотиви, які пов'язані зі змістом праці за обраною професією, які визначаються спрямованістю до розумової та фізичної праці. І останню дев'яту сходинку посіли утилітарні мотиви, які характерні бажанням зробити вибір такої професії, яка дозволить працювати на керівних посадах і управляти людьми.

Для більш наочного вигляду дані респондентів ми зобразили за допомогою гістограми (рисунок 2.2.7).

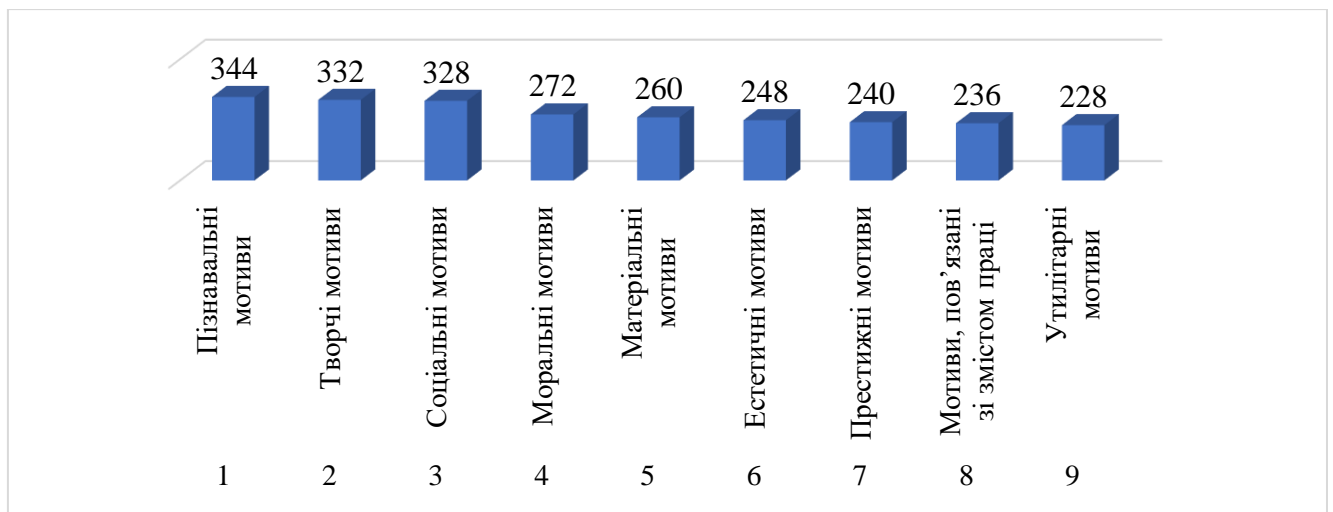

Рис. 2.2.7. Переважний вид мотиву

Переважаючі мотиви вибору професії можуть суттєво впливати на самореалізацію майбутніх практичних психологів. Вибір професії може бути

обумовлений різними мотивами, такими як особисті інтереси, здібності, матеріальні чи соціальні переваги, бажання допомагати людям тощо. Залежно від того, які саме мотиви переважають у виборі професії, може формуватися й самореалізація особистості.

Якщо мотивація вибору професії полягає у бажанні допомагати іншим, розвивати свої емпатичні здібності та бути корисним для суспільства, це може сприяти психологічній самореалізації майбутнього психолога. Працюючи з клієнтами, він зможе відчувати задоволення від надання підтримки та допомоги, що сприяє розвитку власної емпатії, професійної компетентності та професійного задоволення.

З іншого боку, якщо мотивація вибору професії полягає в матеріальних чи соціальних перевагах, на нашу думку, особистісний розвиток і самореалізація можуть бути нестабільними або недостатніми. Такий психолог може відчувати розчарування в своїй професійній діяльності, якщо відсутнє особисте задоволення від роботи з клієнтами або відсутній внутрішній побудований мотив для надання психологічної допомоги.

Отже, вибір мотивів у виборі професії має значення для самореалізації майбутніх практичних психологів, оскільки впливає на їхнє відчуття задоволення від роботи, розвиток професійних та особистісних якостей, а також на їхній внесок у суспільство.

Для емпіричного вивчення показників розвитку професійної ідентичності майбутніх практичних психологів був використаний «Опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів» (автор У.С. Родигіна). Результати діагностики за даною методикою опрацьовано та представлено у вигляді таблиці (додаток Е).

За допомогою даного опитувальника ми визначили розвиток професійної ідентичності за двома шкалами. За допомогою першої шкали ми визначили емоційне ставлення й прийняття себе у майбутній професії психолога, а за допомогою другої – активність респондентів щодо власного професійного зростання, яке, на нашу думку, є дуже важливим для подальшої професійної

діяльності. Отримані під час діагностики кількісні дані відображено в гістограмах (рисунок 2.2.8. та рисунок 2.2.9.)

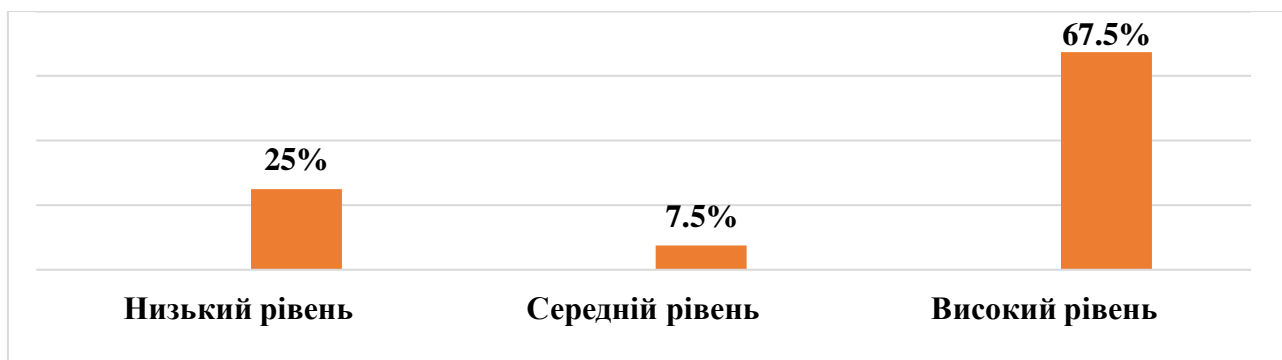

Рис. 2.2.8. Рівень емоційного ставлення до майбутньої професії

Аналізуючи дані гістограми (рисунок 2.2.8.), ми прийшли до висновку, що більшість респондентів виявляють високий рівень емоційного зацікавлення та прийняття майбутньої професії (67,5%). Такі високі показники є результатом того, що студенти проявляють позитивні емоції щодо майбутньої професійної діяльності, у майбутньому вони проявляють високий інтерес і цінність працювати у вибраній професії, яка вже сьогодні для них важлива. У переважній більшості досліджуваних, у яких спостерігається високий рівень, спостерігаються перспективи у майбутній професії психолога і це, на наш погляд, становить основний мотив для обрання професії. Ці студенти у майбутньому продемонструють високий рівень особистісно-професійної самореалізації.

Середній рівень позитивного ставлення до майбутньої професії психолога притаманний 7,5% опитуваних. Ця група респондентів з однієї сторони позитивно ставиться до професії психолога, розуміє її важливість і актуальність, а з іншої - здебільшого відчуває нестабільність у престижі психологічної професії у сучасному світі і не є впевненими у своєму професійному майбутньому у цій сфері.

Діагностовано обмежене позитивне ставлення у 25% опитуваних. У таких респондентів переважають негативні емоції щодо професії, яку вони здобувають. Причинами такого ставлення є те, що вони не відчувають, що професія психолога є престижною або відповідає їхнім особистісним та

професійним очікуванням, що ускладнює їхнє рішення вибрати цю спеціальність. Це пов'язано як з негативним відношенням до професії, так і розумінням того, що у них недостатньо знань та навичок для самостійної роботи за фахом.

Варто відзначити, що низький рівень емоційного ставлення до майбутньої професії переважно спостерігається у студентів очної форми навчання, які здобувають свою першу професію. Це пов'язане з тим, що при виборі професії вони обирали її несвідомо. Комусь порадили батьки, а хтось обрав за компанію з друзями. В майбутньому у цих студентів дуже низький шанс реалізувати себе у якості психолога. Середнє емоційне ставленням, що відображає нейтральне відношення до професії, спостерігаються серед студентів з професійно-технічною освітою. Це може виникати завдяки остаточному усвідомленню студентами цінності цієї професії. Так, показники високого рівня емоційного ставлення та прийняття професії зустрічаються частіше у студентів, які здобувають другу вищу освіту. Наша гіпотеза полягає в тому, що їхня самореалізація за першою освітою була досить низькою, тому вони свідомо зробили вибір на користь іншої професії. Високий рівень позитивного ставлення до майбутньої професії сприяє її розвитку та позитивному ставленню до себе як особистості та професіонала.

Наступною в «Опитувальнику професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів» була шкала, яка вимірює активність у вивченні майбутньої професії психолога.

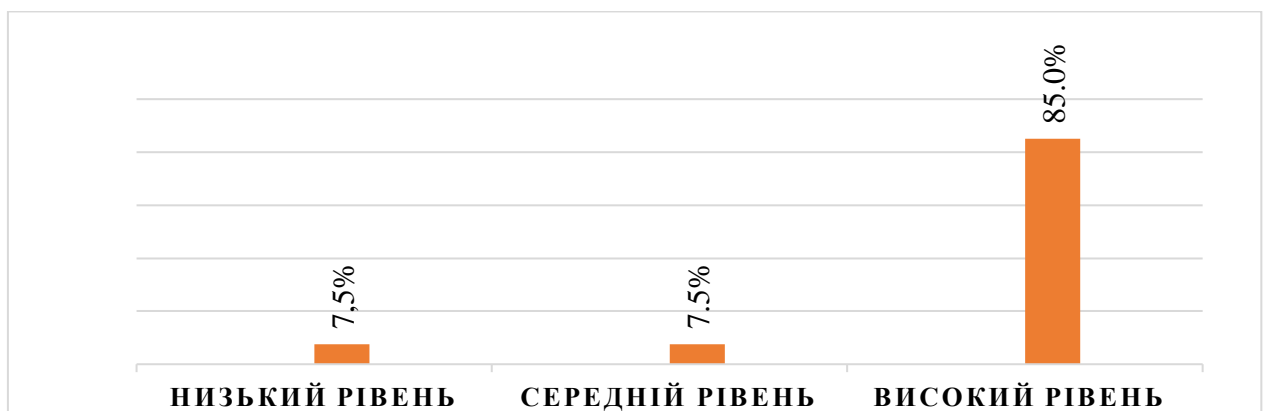

Рис. 2.2.9. Рівень прояву активної позиції до майбутньої професії

85,0% студентів проявляють високий рівень розвитку активної позиції у вивченні майбутньої професії психолога. Це виявляється у їхньому бажанні не лише виконувати завдання викладачів, а й активно здобувати додаткову інформацію, відвідувати семінари, конференції та тренінги. Їхня мотивація оволодіти професією і бути конкурентоспроможними спонукає їх до отримання як теоретичних знань, так і практичних навичок.

У 7,5% опитуваних спостерігається середній рівень розвитку активної позиції щодо професійного зростання. Це виявляється у їхній менш активній участі в навчальному процесі та меншій зацікавленості у виконанні завдань. Хоча ці студенти здатні проводити науково-дослідну роботу, готувати статті, доповіді і брати участь у наукових заходах, вони частіше виконують ці завдання на вимогу викладачів і для отримання позитивних оцінок. Вони менше зацікавлені в додатковій інформації щодо покращення своїх знань.

За низьким рівнем розвитку активної позиції спостерігається такий самий відсоток (7,5%). На цьому рівні студентам властива відсутність інтересу до навчання як діяльності, так і до психології як можливої сфери майбутньої професійної діяльності. Студенти здатні виконувати мінімальний набір завдань, з метою отримання заліку та позитивної оцінки. Вони не цікавляться додатковою інформацією з обраної професії та не бачать необхідності у своєму подальшому професійному розвитку. На нашу думку, причини такої пасивної позиції до оволодіння професією психолога полягає не лише у невмотивованості чи негативному ставленні до професії, але і у невмінні студентів організувати свій час, визначати пріоритети.

Одержані емпіричні результати підтверджують вірогідність теоретичної моделі професійної самореалізації майбутніх практичних психологів, відповідно до якої психологічними умовами особистісно-професійної самореалізації є розвиток, набуття та активізація виявлених професійнозначущих цінностей, знань, умінь, навичок та особистісних якостей.

Висновки до 2 розділу

1. Протягом березні-квітні 2024 року нами було організовано і проведено емпіричне дослідження на базі Криворізького державного педагогічного університету. Загальна вибірка склала 40 майбутніх практичних психологів. Для реалізації мети дослідження нами було сформовано діагностичний комплекс, до якого увійшли: авторська анкета «Психологічні чинники особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів», морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ (В. Сопов та Л. Карпушина), методика діагностики професійної спрямованості особистості (Б. Басс), методика «Мотиви вибору професії» та опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів (У. Родигіна).

2. За результатами проведеного опитування за авторською анкеткою ми визначили основні мотиви вибору професії, рівень професійного розвитку, рівень особистісно-професійної самореалізації, усвідомлення часової перспективи професійної самореалізації, основні мотиви майбутніх практичних психологів в професійному плані.

Після проведеного опитування ми дійшли висновку, що основні мотиви вибору професії, рівень професійного розвитку, усвідомлення часової перспективи професійної самореалізації та основні мотиви майбутніх практичних психологів в професійному плані можуть значно впливати на рівень їхньої професійної самореалізації.

3. Для визначення життєвих цілей майбутніх практичних психологів ми обрали морфологічним тестом життєвих цінностей МТЖЦ за В. Соповим та Л. Карпушиною. Для постановки гіпотез і розрахунку результатів морфологічного тесту життєвих цінностей МТЖЦ ми використали однофакторний дисперсійний аналіз.

Після постановки гіпотез і проведених розрахунків ми отримали такі результати: $F_{\text{емп}} (0,017881) < F_{\text{крит}} (3,259) \rightarrow$ гіпотеза H_1 відхиляється. Приймається гіпотеза H_0 : відмінності у значущості життєвих цінностей між

віковими групами не є більш вираженими, ніж випадкові відмінності всередині групи. Це означає, що вік не завжди впливає на життєві цінності особистості. Вони можуть формуватися впродовж усього життя через особистий досвід, виховання, освіти та культурні впливи.

4. Для визначення типів спрямованості нами була запропонована методика діагностики професійної спрямованості особистості Б. Басса. У 55 % вибірки переважає спрямованість на справу і діло. Ці респонденти зацікавлені в розв'язанні ділових завдань та виконанні роботи за професією. Вони, зорієнтовані на ділову співпрацю, схильні відстоювати свої думки, які корисні для досягнення загальної мети. Орієнтація на справу може бути корисною в багатьох сферах життя, зокрема в професійній діяльності та досягненні особистих цілей. Орієнтація на справу може бути важливим чинником у досягненні професійної самореалізації. Така орієнтація сприяє самореалізації майбутніх практичних психологів шляхом стимулювання саморозвитку, досягнення цілей, ефективного вирішення проблем та досягнення успіху у професійній діяльності.

5. Для емпіричного виявлення переважаючих видів мотивів вибору професії у майбутніх практичних психологів ми обрали методику «Мотиви вибору професії». Переважаючі мотиви вибору професії можуть суттєво впливати на самореалізацію майбутніх практичних психологів. Вибір професії може бути обумовлений різними мотивами, такими як особисті інтереси, здібності, матеріальні чи соціальні переваги, бажання допомагати людям тощо. Залежно від того, які саме мотиви переважають у виборі професії, може формуватися й самореалізація особистості. У наших респондентів переважаючими видами мотивів є: пізнавальні, творчі, соціальні та моральні мотиви.

6. Для емпіричного вивчення показників розвитку професійної ідентичності майбутніх практичних психологів був використаний «Опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів» (автор У.С. Родигіна). За допомогою даного опитувальника ми визначили

розвиток професійної ідентичності за двома шкалами. За допомогою першої шкали ми визначили емоційне ставлення й прийняття себе у майбутній професії психолога, а за допомогою другої – активність респондентів щодо власного професійного зростання, яке, на нашу думку, є дуже важливим для подальшої професійної діяльності.

Високий рівень емоційного ставлення та прийняття майбутньої професії спостерігаються у більшості респондентів (67,5%). Такий високий показник свідчить про те, що студентам притаманні позитивні емоції щодо майбутньої професійної діяльності, у майбутньому вони планують працювати за обраною професією, яка вже сьогодні є для них важливою і цінною.

За шкалою активної позиції в оволодінні майбутньою професією психолога високий рівень розвитку зустрічається у 85,0 % студентів. Такий рівень розвитку позиції проявляється у тому, що студенти не тільки виконують завдання, які їм дають викладачі, але й шукають додаткову інформацію, здобувають додаткові знання та оволодівають новими навичками.

У результаті проведеного дослідження ми визначили основні чинники, які, на нашу думку, найбільше впливають на особистісно-професійну самореалізацію майбутніх практичних психологів. Дослідження професійно-значущих цінностей та мотивів як психологічного чинника професійної самореалізації відображають специфіку діяльності практичного психолога. Респонденти продемонстрували достатньо високий рівень особистісно-професійної самореалізації, що є позитивним сигналом і може свідчити про успішність в професійній діяльності та задоволеність життєвою траєкторією.

РОЗДІЛ 3. КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

3.1. Мета, методи, принципи та психологічні підходи до розробки програми розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів

Сучасний світ пред'являє високі вимоги до професійної підготовки фахівців у різних галузях, і психологія не є винятком. Майбутні практичні психологи стикаються з необхідністю володіти не лише глибокими теоретичними знаннями, але й розвиненими практичними навичками, емоційною стійкістю, високим рівнем самосвідомості та здатністю до постійного професійного і особистісного розвитку. Для забезпечення ефективної підготовки майбутніх психологів та їх успішної самореалізації в особистісній та професійній діяльності необхідно створити відповідні умови та впровадити розвивальну психолого-педагогічну програму. Така програма повинна базуватися на інтеграції теоретичних знань з практичними навичками, підтримуючи всебічний розвиток особистості студента.

Основною метою програми розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів є формування комплексного індивідуального підходу до розвитку професійних компетенцій, особистісних якостей, самосвідомості та мотивації, що сприятиме ефективній професійній діяльності та самореалізації. Програма спрямована на забезпечення майбутніх психологів необхідними знаннями, навичками та ціннісними орієнтирами для успішної роботи в сфері психологічної допомоги.

Однією з основних задач програми є створення умов для особистісного зростання, що включає розвиток рефлексії, самопізнання, саморегуляції та емоційного інтелекту. Важливе місце у програмі займає інтеграція теоретичних знань з практичним досвідом, що забезпечується через активні методи навчання, практичні заняття, тренінги та стажування.

Розробка програми розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів вимагає використання комплексу методів, що дозволяють врахувати індивідуальні потреби студентів, сучасні вимоги професії та забезпечити ефективне навчання. До основних методів, які ми використовували під час розробки програми належать: аналіз науково-методичної літератури, емпіричні методи дослідження, методи психодіагностики, методи активного навчання, методи рефлексії та самопізнання, методи інтеграції теорії і практики.

Для складання програми розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів нами вивчалися існуючі теоретичні концепції і моделі професійної підготовки психологів, проводився аналіз досвіду реалізації подібних програм у вітчизняній та зарубіжній практиці та вивчалися результати наукових досліджень у сфері психології.

За допомогою емпіричних методів дослідження, таких як анкетування та опитування нами були зібрані дані щодо потреб, очікувань та проблем майбутніх практичних психологів, що дозволило нам глибше вивчити індивідуальні запити студентів, їхні професійні і особистісні амбіції та дозволило сформувавши базу для розробки програми.

Використання психологічних тестів та опитувальників дало можливість нам визначити рівень особистісного розвитку, професійної мотивації, соціальних та емоційних компетенцій студентів та оцінити психоемоційний стан та готовність до професійної діяльності.

Застосування методів активного навчання у підготовці майбутніх практичних психологів має численні переваги та дозволить розвинути практичні навички, покращить міжособистісні та соціальні навички, допоможе у формуванні критичного мислення та аналітичних здібностей, збільшить рівень мотивації та залучення до навчального процесу.

Використання методів активного навчання дозволить значно підвищити якість підготовки майбутніх практичних психологів, забезпечуючи їхню готовність до успішної професійної діяльності та постійного професійного розвитку.

Розробка програми розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів базується на таких основних принципах: принцип індивідуального підходу, принцип системності, принцип активності та самостійності, принцип послідовності, принцип етичності, принцип практичної спрямованості, принцип спільної діяльності.

Принцип індивідуального підходу. Цей принцип базується на орієнтації на унікальні потреби, здібності та інтереси кожного студента; врахуванні індивідуальних особливостей розвитку та навчання; розробці індивідуальних планів розвитку.

Принцип системності. Даний принцип передбачає комплексний підхід до розвитку, який включає теоретичну підготовку, практичну діяльність, саморефлексію та підтримку; зв'язок між різними аспектами професійного та особистісного розвитку; послідовність та логічність у формуванні навчальних модулів та занять.

Принцип активності та самостійності базується на створенні умов для активного залучення майбутніх психологів у процес навчання; заохоченні до самостійного мислення та прийняття рішень; підтримці ініціативи та творчого підходу до вирішення професійних завдань.

Принцип послідовності передбачає поступове оволодіння знаннями та навичками на різних етапах навчання; забезпечення безперервного розвитку професійних компетенцій.

Принцип етичності полягає у дотриманні етичних норм і стандартів у всіх аспектах навчального процесу; вихованні поваги до етичних принципів професії психолога; формуванні відповідального ставлення до етичних питань у професійній діяльності.

Принцип практичної спрямованості базується на орієнтації на практичне застосування отриманих знань та навичок; використанні реальних кейсів та рольових ігор для формування професійних компетенцій; забезпеченні можливостей для практичної роботи та супервізії.

Принцип спільної діяльності полягає у підтримці активної взаємодії між студентами, викладачами та іншими учасниками навчального процесу; запровадженні активних методів навчання, що сприяють плануванню, реалізації та оцінюванню процесу навчання; створенні атмосфери співробітництва та взаємної підтримки для досягнення спільних цілей.

Для розробки та впровадження програми розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів були використанні наступні психологічні підходи: компетентнісний підхід, гуманістичний підхід, когнітивно-поведінковий підхід, системний підхід, екзистенціальний підхід.

Компетентнісний підхід передбачає формування ключових компетенцій, необхідних для успішної професійної діяльності; оцінку та розвиток професійних знань, навичок та умінь; зосередження на результатах навчання та їх застосуванні у професійній діяльності.

Гуманістичний підхід полягає у створенні умов для особистісного зростання та самовираження майбутніх практичних психологів; підтримці розвитку самосвідомості, самоповаги та самореалізації; сприяє розвитку емпатії, соціальної відповідальності та професійної етики.

Когнітивно-поведінковий підхід полягає у використанні методів та технік, що сприяють розвитку когнітивних та поведінкових стратегій ефективною професійною діяльністю; роботі з мисленням, емоціями та поведінкою майбутніх психологів для підвищення їхньої професійної ефективності; навчанні технік саморегуляції та подолання професійних стресів.

Системний підхід розглядає особистості студента як частину складної системи, яка включає різні аспекти його життя (професійний, особистісний, соціальний); враховує вплив зовнішніх та внутрішніх чинників та факторів на розвиток студента; забезпечує взаємозв'язки між навчанням, особистісним розвитком та професійною діяльністю.

Екзистенціальний підхід передбачає орієнтацію на пошук сенсу життя та професійною діяльністю; використання методів, що сприяють рефлексії та самопізнанню, таких як екзистенціальний аналіз, дискусії, бесіди.

Арт-терапевтичний підхід забезпечує використання творчих методів для самовираження та особистісного розвитку.

Визначені підходи зумовили зміст психолого-педагогічної програми щодо створення умов розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів.

3.2. Психолого-педагогічна програма щодо створення умов розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів

За результатами огляду наукової літератури та проведеного емпіричного дослідження нами розроблено психолого-педагогічну програму щодо створення умов розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів.

Основна концептуальна ідея програми полягає в актуалізації особистісних задач професійного саморозвитку, які відповідали б як особистісно-професійним потребам майбутніх психологів, так і запитам суспільства. Це означає, що програма спрямована на гармонійне поєднання індивідуальних цілей та мотивацій майбутніх психологів з вимогами сучасного ринку праці та соціальними викликами.

Метою програми виступає підвищення рівня професійної самореалізації майбутніх психологів за рахунок забезпечення у процесі їх навчання відповідних психологічних умов.

Програма розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів (таблиця 3.2.1.) розрахована на 10-15 випускників-студентів спеціальності «Психологія», тривалістю 5 календарних днів по 5 години щоденно і складається з трьох етапів:

1. Вступний етап. Цей етап є надзвичайно важливим для подальшого успішного виконання програми. Він дозволить не тільки ознайомити студентів із цілями та завданнями, але й визначити їхній початковий рівень особистісно-професійної самореалізації.

На цьому етапі важливо створити атмосферу довіри та відкритості, де кожен студент зможе вільно висловлювати свої думки, погляди та очікування. Це дозволить визначити індивідуальні потреби та очікування студентів, що є необхідним для подальшого індивідуального підходу в навчанні.

Одним із ключових завдань вступного етапу є проведення діагностичних заходів, спрямованих на виявлення рівня самореалізації студентів. Це можуть бути анкетування, тестування, а також методи якісного аналізу, такі як інтерв'ю чи есе. Особливо важливим є використання методу есе, який дозволить студентам висловити свої думки щодо професійного саморозвитку у вільній формі. Це дасть можливість не лише оцінити рівень їхньої мотивації та самореалізації, але й виявити їхні індивідуальні цінності, інтереси та життєві цілі.

Результати вступного етапу дадуть можливість не лише визначити поточний рівень особистісно-професійної самореалізації студентів, але й сформувані базу для подальшого індивідуалізованого навчання. На основі отриманих даних можна розробити індивідуальні плани розвитку, що врахують унікальні особливості кожного студента. Це дозволить зробити процес навчання більш ефективним і цілеспрямованим.

Вступний етап є фундаментом для подальшого розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів. Він забезпечить необхідну діагностичну базу, створить умови для відкритого обговорення та сформує індивідуальні плани розвитку, що відповідають потребам та очікуванням студентів.

2. Основний етап психолого-педагогічної програми щодо створення умов розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів є критично важливим для формування необхідних професійних навичок та компетенцій. Цей етап передбачає комплексний підхід до навчання, який поєднує теоретичні знання з практичною діяльністю. Важливим аспектом основного етапу є актуалізація уявлень студентів щодо специфіки діяльності практичних психологів та особливостей їхньої професійної самореалізації.

Практичні заняття, тренінги та семінари складають основу цього етапу. Вони спрямовані на те, щоб студенти могли застосувати отримані теоретичні знання на практиці, розвинути професійні навички та відчутти себе в реальних робочих ситуаціях. Це дозволить не лише закріпити знання, але й підвищити рівень впевненості студентів у своїх професійних можливостях.

Практичні заняття часто включають роботу з реальними або змодельованими кейсами, де студенти зможуть аналізувати ситуації, приймати рішення та пропонувати шляхи вирішення проблем. Це допоможе розвивати критичне мислення, навички аналізу та синтезу інформації, а також здатність до прийняття обґрунтованих рішень.

Тренінги, спрямовані на розвиток професійних навичок, охоплюють широкий спектр тем, від комунікативних навичок до технік психологічного консультування. Особлива увага приділяється розвитку навичок емпатії, активного слухання, а також методів роботи з клієнтами, які знаходяться у кризових ситуаціях. Тренінги включають рольові ігри та симуляції, що дозволяють студентам відпрацювати свої навички у безпечному середовищі під керівництвом досвідчених тренерів.

Семінари, у свою чергу, дозволяють студентам поглибити свої знання у певних галузях психології, ознайомитися з новітніми дослідженнями та підходами, а також обговорити актуальні проблеми та тенденції у професійній сфері. Семінари проводяться за участю запрошених експертів, що дає можливість студентам отримати цінний досвід та нові знання.

Одним з ключових аспектів основного етапу є розвиток здатності до рефлексії. Студенти навчаються аналізувати власну діяльність, оцінювати свої сильні та слабкі сторони, а також формувати стратегії для подальшого професійного розвитку. Це є важливим елементом процесу самореалізації, оскільки допоможе майбутнім психологам стати більш усвідомленими та відповідальними професіоналами.

Не менш важливим на цьому етапі є ознайомлення з досвідом успішних вітчизняних і зарубіжних практиків у галузі психології. Це дозволить студентам

і фахівцям не тільки отримати цінні знання, а й зрозуміти, як застосовувати теорію на практиці, використовуючи найкращі методи й підходи. Такий підхід сприяє розвитку професійної гнучкості, критичного мислення та здатності адаптуватися до нових викликів у роботі з клієнтами. Досвід інших спеціалістів дозволяє уникнути поширених помилок, опанувати інноваційні техніки та, зрештою, формує глибше розуміння професії, яке допоможе ефективніше розвиватися та самореалізуватися в обраній сфері.

Основний етап програми є надзвичайно важливим для підготовки майбутніх практичних психологів до реальної професійної діяльності. Він забезпечить можливість застосування теоретичних знань на практиці, розвиток необхідних професійних навичок та компетенцій, а також формування здатності до саморефлексії та саморозвитку. Цей етап підготує студентів до успішної професійної самореалізації та ефективної роботи у сфері психології.

3. Заключний етап розвивальної програми щодо створення умов розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів є важливою завершальною фазою, яка підсумовує увесь попередній навчальний процес. Цей етап не лише підведе підсумки навчання, але й допоможе студентам зрозуміти свої досягнення та визначити подальші кроки для професійного та особистісного зростання.

На цьому етапі важливо провести ретельне оцінювання досягнень студентів. Викладачі та тренери повинні проаналізувати результати виконаних завдань, успішність у тренінгах та семінарах, а також особистісний розвиток кожного студента. Це дозволить не лише оцінити рівень професійних компетенцій, але й визначити області, які потребують подальшого вдосконалення. Така оцінка має бути комплексною, враховуючи як теоретичні успіхи, так і розвиток практичних навичок та особистісних якостей.

Ефективність розвивальної програми також потребує ретельного аналізу. Викладачі повинні оцінити, наскільки програма досягла своїх цілей, які методи виявилися найбільш ефективними, а які потребують корекції. Такий аналіз

дозволить внести необхідні зміни до програми, щоб у майбутньому вона ще краще відповідала потребам студентів та вимогам професії.

Одним з ключових елементів заключного етапу є планування подальших кроків для особистісно-професійного зростання студентів. На основі оцінювання їх досягнень та потреб, викладачі разом зі студентами розробляють індивідуальні плани розвитку. Ці плани включатимуть конкретні цілі, яких студенти прагнуть досягти у своїй професійній діяльності, а також стратегії та ресурси, необхідні для їх досягнення. Такий підхід дозволить студентам чітко бачити свій професійний шлях та робити усвідомлені кроки для його реалізації.

Заключний етап також включає проведення завершальних семінарів та дискусій, на яких студенти мають можливість поділитися своїм досвідом, обговорити успіхи та труднощі, з якими вони зіткнулися під час навчання, та отримати зворотній зв'язок від своїх однокурсників та викладачів. Це сприятиме формуванню почуття взаємопідтримки серед студентів, що є важливим аспектом їхнього професійного розвитку.

Заключний етап програми є вирішальним кроком на шляху до професійної самореалізації майбутніх практичних психологів. Він дозволить не лише підвести підсумки навчання, але й забезпечити подальший розвиток студентів, надаючи їм необхідні інструменти та стратегії для успішної професійної діяльності. Завдяки цьому етапу, студенти закінчать програму не лише з багажем знань та навичок, але й з чітким планом дій для свого подальшого професійного зростання.

Доцільним, на нашу думку, є необхідність забезпечити можливості для практичного застосування отриманих знань через стажування та волонтерську діяльність. Це допоможе студентам набувати реального досвіду, розвивати професійні навички та формувати стійкість до стресових ситуацій, з якими вони можуть стикатися у професійній діяльності.

Таблиця 3.2.1.

**Психолого-педагогічна програма щодо створення умов розвитку
особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів**

№	Тема заняття	Мета	Зміст	Кількість годин	Очікуваний результат
1. Вступний етап (1 день)					
1.	Знайомство з учасниками	Познайомитись з учасниками групи, встановити правила групи, створити атмосферу довіри, ознайомити студентів з цілями та завданнями розвивальної програми.	1. Привітання (вправа «Всім привіт»). 2. Знайомство (вправа «Імена та прикметники»). 3. Визначення правил роботи групи (вправа «Правила роботи»). 4. Встановлення довірливих відносин (вправа «Місток довіри»). 5. Очікування учасників програми (вправа «Очікування і цілі»). 6. Ознайомлення студентів з цілями та завданнями програми	1	Ознайомлення студентів з цілями та завданнями програми, актуалізацію уявлень та знань щодо специфіки діяльності практичних психологів та особливостей їх професійної самореалізації.
2.	Діагностика майбутній психологів	Визначити основні мотиви вибору професії, рівень професійного розвитку, мотиваційно-ціннісну структуру особистості, рівень особистісно-професійної самореалізації, рівень розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів.	1.Проведення анкетування: Авторська анкета «Психологічні чинники особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів». 2. Проведення діагностики: Методика діагностики професійної спрямованості особистості (Б. Басс); Методика «Мотиви вибору професії»; Опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів (У. Родигіна). 3. Аналіз та обговорення результатів тестування та діагностики.	3	Дозволить визначити рівень особистісного та професійного розвитку, основні мотиви вибору професії, рівень особистісно-професійної самореалізації та рівень розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів.

Продовження таблиці 3.2.1.

3.	Написання есе	Оцінити рівень мотивації та самореалізації, виявити індивідуальні цінності, інтереси та життєві цілі.	Написання есе на тему: «Мої життєві цінності, інтереси та цілі».	1	Дозволить оцінити рівень мотивації та самореалізації, виявити індивідуальні цінності, інтереси та життєві цілі.
2. Основний етап (2-3 день)					
1.	Здобуття практичних навичок	Розвинути професійні знання, уміння, навички і компетенції, підтримати особистісний та професійний розвиток майбутніх практичних психологів.	1. Проведення лекції з теми «Психологічні чинники особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів» 2. Практичні заняття з використанням активних методів навчання (рольові ігри, моделювання ситуацій). 3. Проведення супервізії. 4. Проведення групових дискусій та обговорень. 5. Рефлексія та зворотний зв'язок (вправа "Рефлексія та зворотний зв'язок")	10	Дозволить студентам осмислити свій досвід, визначити сильні сторони та зони для розвитку, а також отримати корисні рекомендації від викладачів та колег.
3. Заключний (4-5 день)					
1.	Підведення підсумків	Продемонструвати набуті знання, уміння та навички. Підсумувати досягнення студентів, оцінити ефективність розвивальної програми та спланувати подальші кроки для особистісно-професійного зростання.	1. Захист проєктів та презентацій «Я – майбутній практичний психолог». 2. Проведення підсумкового анкетування: Авторська анкета «Психологічні чинники особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів». 3. Проведення підсумкової діагностики: Методика діагностики професійної	10	Дозволить підвести підсумки, оцінити досягнуті результати, визначити подальші кроки та забезпечити успішну реалізацію набутих знань, умінь і навичок у професійній діяльності майбутніх

Продовження таблиці 3.2.1.

			спрямованості особистості (Б. Басс); Методика «Мотиви вибору професії»; Опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів (У. Родигіна). 4. Аналіз ефективності та обговорення результатів впровадження програми. 5. Підготовка та обговорення індивідуальних планів професійного розвитку. 6. Анкетування студентів для зворотного зв'язку щодо ефективності програми та виявлення можливих напрямків її покращення. 7. Церемонія підбиття підсумків та вручення сертифікатів про успішне завершення програми.		психологів.
--	--	--	--	--	-------------

Вправа «Всім привіт».

Мета: створення позитивної атмосфери в групі, встановлення першого контакту між учасниками.

1. Учасники стоять у колі або сідають у такій формі, щоб бачити один одного.

2. Кожен учасник по черзі вітається з групою, використовуючи різні форми привітання. Привітання можуть бути вербальними (наприклад, "Привіт!" «Всім, добрий день!») або невербальними (наприклад, помах рукою, легкий уклін, посмішка).

Вправа «Імена та прикметники».

Мета: познайомитись з учасниками та запам'ятати їхні імена.

1. Всі учасники стають в коло.

2. Перший учасник представляється, називаючи своє ім'я та прикметник, що починається на ту ж букву. Наприклад, "талановита Тетяна" або "прекрасна Поліна".

3. Наступні учасники спочатку повторюють імена і прикметники попередніх учасників, а потім називають свої імена та прикметники, що починаються на ту ж букву.

Вправа «Правила роботи в групі».

Мета: визначення та прийняття правил роботи групи. Учасники розробляють та погоджують правила роботи групи, після чого намагаються їх дотримуватися.

Наприклад:

- підтримка доброзичливого ставлення один до одного;
- відкритість – кожен учасник повинен висловлювати свої справжні почуття, думки та враження;
- активність і мобільність - всі учасники групи легко та швидко змінюють ролі;
- правило піднятої руки - працюємо та відповідаємо лише піднявши руку;
- цінуємо час - працюємо, дотримуючись встановлених часових рамок.

Вправа «Місток довіри».

Мета: зміцнення взаємної довіри серед учасників, покращення комунікації, а також сприяння створенню відкритої і підтримуючої атмосфери в групі.

1. Учасники розташовуються в колі або в іншому зручному для взаємодії форматі, де всі можуть бачити один одного.

2. Кожен з учасників ділиться з іншими своїми сильними і слабкими сторонами у сфері психології, планами на майбутній розвиток себе як психолога.

3. Учасники уважно слухають, не перебиваючи, і проявляють зацікавленість.

4. Ведучий проводить рефлексію, де кожен учасник може поділитися своїми враженнями від вправи, відзначити, що нового він дізнався про інших та про себе.

5. Ведучий підсумовує важливість довіри у міжособистісних відносинах і командній роботі та дякує учасникам за їхню відкритість і щирість.

Вправа «Очікування і цілі».

Мета: визначити індивідуальні очікування та цілі учасників програми, сформувані загальне уявлення про потреби та бажання учасників.

1. Кожен учасник записує свої очікування та цілі на окремому аркуші паперу. Можна записувати декілька очікувань, якщо вони різноманітні.

2. Після завершення записів учасники прикріплюють свої аркуші на підготовлену дошку або великий аркуш паперу, зачитують свої очікування і коротко пояснює їх.

Вправа «Рефлексія та зворотний зв'язок».

Мета: сприяти усвідомленню учасниками їхнього особистісного та професійного розвитку під час програми, отримати конструктивний зворотний зв'язок щодо проведеної програми.

1. Ведучий пропонує учасникам відповісти на кілька запитань для рефлексії.

Приклади запитань:

- Які нові знання, уміння і навички ви отримали під час програми?
- Що вам сподобалося найбільше?
- Що викликало найбільші труднощі?
- Як ви плануєте застосовувати отримані знання та навички в майбутньому?

2. Учасники записують свої відповіді на аркушах паперу.

3. Кожен учасник по черзі зачитує свої відповіді та обговорює їх.

Реалізація програми розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів сприятиме всебічному розвитку майбутніх практичних

психологів, підвищенню їхнього рівня самореалізації, ефективності професійної діяльності та задоволеності від обраної професії.

Висновки до 3 розділу

Для забезпечення ефективної підготовки майбутніх психологів та їх успішної самореалізації в особистісній та професійній діяльності необхідно створити відповідні умови та впровадити розвивальну психолого-педагогічну програму. Така програма повинна базуватися на інтеграції теоретичних знань з практичними навичками, підтримуючи всебічний розвиток особистості студента.

1. Метою програми є підвищення рівня професійної самореалізації майбутніх психологів шляхом створення та забезпечення відповідних психологічних умов у процесі їх навчання.

2. Однією з основних задач програми є створення умов для особистісного зростання, що включає розвиток рефлексії, самопізнання, саморегуляції та емоційного інтелекту. Важливе місце у програмі займає інтеграція теоретичних знань з практичним досвідом, що забезпечується через активні методи навчання, практичні заняття, тренінги та стажування.

3. Основна концептуальна ідея програми полягає в актуалізації особистісних задач професійного саморозвитку, які відповідали б як особистісно-професійним потребам майбутніх психологів, так і запитам суспільства. Це означає, що програма спрямована на гармонійне поєднання індивідуальних цілей та мотивацій студентів з вимогами сучасного ринку праці та соціальними викликами.

4. Розробка програми розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів базується на таких основних принципах: принцип індивідуального підходу, принцип системності, принцип активності та

самостійності, принцип послідовності, принцип етичності, принцип практичної спрямованості, принцип спільної діяльності.

5. Програма розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів розрахована на 10-15 випускників-студентів спеціальності «Психологія», тривалістю 5 календарних днів по 5 години щоденно і складається з трьох етапів:

Вступний етап. Цей етап є надзвичайно важливим для подальшого успішного виконання програми. Він дозволить не тільки ознайомити студентів із цілями та завданнями, але й визначити їхній початковий рівень особистісно-професійної самореалізації.

Основний етап є критично важливим для формування необхідних професійних навичок та компетенцій. Цей етап передбачає комплексний підхід до навчання, який поєднує теоретичні знання з практичною діяльністю.

Заключний етап є важливою завершальною фазою, яка підсумовує увесь попередній навчальний процес. Цей етап не лише підведе підсумки навчання, але й допоможе студентам зрозуміти свої досягнення та визначити подальші кроки для професійного та особистісного зростання.

6. Реалізація програми розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх психологів сприятиме всебічному розвитку майбутніх практичних психологів, підвищенню їхнього рівня самореалізації, ефективності професійної діяльності та задоволеності від обраної професії.

Ця програма розвитку допоможе не лише підготувати студентів до успішної професійної діяльності, але й сприятиме їхньому гармонійному розвитку як особистостей. Впровадження програми у навчальний процес дозволить майбутнім практичним психологам реалізувати свій потенціал, підвищити рівень професійної компетентності та забезпечити високу якість надання психологічної допомоги суспільству.

ВИСНОВКИ

На основі узагальнення теоретичних та емпіричних результатів дослідження психологічних чинників особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів можна зробити наступні висновки:

1. Констатовано, що вивченням проблеми самореалізації особистості займалися на рівні філософії (Г. Сковорода, М. Вебер, Г. Гегель, І. Кант, П. Сорокін), соціології та психології (Т. Вівчарик, В. Гупаловська, Л. Дзюбко, Л. Карамушка, С. Максименко, Г. Мільчевська, О. Пінська, Н. Тимошенко, А. Адлер, Е. Еріксон, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл, З. Фройд, Е. Фромм, К. Хорні, К. Юнг).

2. Узагальнено поняття «самореалізація». На нашу думку, самореалізація - це бажання та здатність особистості до пошуку і реалізації внутрішніх резервів і можливостей, що сприяє гармонійному розвитку та задоволенню в житті.

3. Констатовано, що у психології вчені виділяють дві сфери реалізації особистості – особистісну та професійну.

4. Уточнено поняття особистісної і професійної самореалізації.

5. Обґрунтовано, що особистісна і професійна самореалізація пов'язані між собою, адже гармонійний розвиток особистості неможливий без реалізації її потенціалу в професійній діяльності.

6. Систематизовано психологічні чинники особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів на різні групи в залежності від їхньої природи та впливу: внутрішні чинники, особистісні чинники, міжособистісні чинники, професійні чинники, емоційні чинники, соціокультурні чинники. На нашу думку, ці психологічні чинники взаємодіють і співпрацюють, формуючи індивідуальний шлях самореалізації в особистісно-професійному вимірі.

7. Виокремлено основні, на нашу думку, психолого-педагогічні умови розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів: індивідуалізація та інновація навчання; розвиток особистісних та

професійних якостей; підтримка саморозвитку та дослідницької діяльності; практичний досвід; підтримка наставництва; психологічна підтримка.

8. Виявлено шляхи активізації психологічних чинників, що ведуть до розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів, що є важливим кроком у формуванні компетентних і впевнених спеціалістів.

9. Розроблено та апробовано авторську анкету визначення психологічних чинників особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів.

10. За результатами емпіричного дослідження визначені основні мотиви вибору професії, рівень професійного розвитку, рівень особистісно-професійної самореалізації, усвідомлення часової перспективи професійної самореалізації, типи спрямованості, життєві цілі, основні мотиви майбутніх практичних психологів в професійному плані, показники розвитку професійної ідентичності, які, на нашу думку, значно впливають на рівень їхньої професійної самореалізації.

11. Доведено, що вік не завжди впливає на життєві цінності особистості. Здебільшого, він може впливати на деякі аспекти життя, але цінності особистості можуть залишатися стійкими та незмінними упродовж всього її життя.

12. Констатовано, що орієнтація на справу (діло) переважає у більшості респондентів. Така орієнтація сприяє самореалізації майбутніх практичних психологів шляхом стимулювання саморозвитку, досягнення цілей, ефективного вирішення проблем та досягнення успіху у професійній діяльності.

13. Доведено, що вибір мотивів у виборі професії має значення для самореалізації майбутніх практичних психологів, оскільки впливає на їхнє відчуття задоволення від роботи, розвиток професійних та особистісних якостей, а також на їхній внесок у суспільство.

14. Констатований високий рівень емоційного ставлення та прийняття майбутньої професії у більшості респондентів. Це свідчить про те, що

студентам притаманні позитивні емоції щодо майбутньої професійної діяльності, у майбутньому вони планують працювати за обраною професією, яка вже сьогодні є для них важливою і цінною.

15. За результатами емпіричного дослідження констатовано достатньо високий рівень особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів, що є позитивним сигналом і може свідчити про успішність в професійній діяльності та задоволеність життєвою траєкторією.

16. Підтверджено вірогідність теоретичної моделі професійної самореалізації майбутніх практичних психологів, відповідно до якої психологічними умовами особистісно-професійно самореалізації є розвиток, набуття та активізація виявлених професійнозначущих цінностей, знань, умінь, навичок та особистісних якостей.

17. Розроблено психолого-педагогічну програму щодо створення умов розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів, яка складається з трьох етапів, які відповідають визначеним психологічним умовам професійної самореалізації. Основна концептуальна ідея програми полягає в актуалізації особистісних задач професійного саморозвитку, які відповідали б як особистісно-професійним потребам майбутніх психологів, так і запитам суспільства.

Програма розвитку допоможе не лише підготувати студентів до успішної професійної діяльності, але й сприятиме їхньому гармонійному розвитку як особистостей. Впровадження програми у навчальний процес дозволить майбутнім практичним психологам реалізувати свій потенціал, підвищити рівень професійної компетентності та забезпечити високу якість психологічної допомоги у суспільстві.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів і відкриває перспективи для дослідження психологічних чинників, які сприяють розвитку особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Нариси з індивідуальної психології. 2002. URL : <https://ratelib.com/books/373027-ocherki-po-individualnoy-psihologii/file>
<https://flibusta.su/book/54127-ocherki-po-individualnoy-psihologii/read/>
(дата звернення 07.02.2024).
2. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). Видання друге доповнене. Видавництво «Волинь» ПП «Рута» Житомир, 2008, 155 с.
3. Басс Б. Методика діагностики професійної спрямованості особистості // Щербакова І.М., Стадник Г.А. Психодіагностика професійного самовизначення особистості. Навально-методичний посібник. Суми. Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка. 2012. с. 112-117.
4. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Вид-во «Перун». 2005. 1719 с.
5. Буцик І.М. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців агроінженерії (на прикладі вивчення сільськогосподарських машин). Освітній простір України. № 15. 2019. с. 73–80.
6. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму // Перекл. з німецької О. Погорілого. Київ: «Основи», 1994. 269 с.
7. Велика українська енциклопедія // Тематичний словник гасел з напрямку «Філософські науки» (філософія, логіка, етика, естетика). За ред. д. і. н., проф. Киридон Алли Миколаївни, Київ, 2019. 254с.
8. Вівчарик Т. П. Психологічні механізми самореалізації жінки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» // Т. П. Вівчарик. К., 2000. 21 с.
9. Гупаловська В. А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки : дис. канд. психол. наук: 19.00.01 // Гупаловська Вікторія

Анатоліївна ; наук. кер. Баклицький І. О. ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2005. 192, [103] с. : табл., рис. – Бібліогр.: 198с.

10. Гутиря М., Кононова М. Чинники професійної самоактуалізації майбутніх психологів у процесі фахової підготовки. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. Випуск 1. 2011. с. 56-62

11. Дегтярьова Г. С., Козяр М. М., Матійків І. М., Руденко Л. А., Шиделко А. В Психологічні аспекти професійної підготовки конкурентоздатних фахівців: монографія / [Дегтярьова Г. С., Козяр М. М., Матійків І. М., Руденко Л. А., Шиделко А. В.; за ред. Руденко Л. А.]. Київ. 2012. 170 с.

12. Долинська Ю.Г. Особистісне зростання практичного психолога в процесі його професійної підготовки. Психологія. Збірник наук. праць. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 1998. Вип. I. С.155-160.

13. Еріксон Е.Г. Ідентичність: юність і криза, 1996. 344 с. URL : <https://www.universalinternetlibrary.ru/book/28308/ogl.shtml> (дата звернення 04.02.2024).

14. Єжова О. О. Сутність організаційно-педагогічних умов педагогічного процесу. Психолого-педагогічні науки. № 3. 2014. с. 39-43.

15. Іващенко А.І. Професійна рефлексія як механізм саморозвитку майбутніх психологів : дис. канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2020. 248 с.

16. Карамушка Л.М., Андрєєва І.А. Психологія відданості персоналу організації (на матеріалі діяльності банківських структур) : монографія. Київ – Львів : Галицький друкар, 2012. 212 с.

17. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця. Монографія. Наукове видання. Київ. ДП "Інформаційно-аналітичне агентство". 2012, 200 с.

18. Корень Т.О. Модель професійного розвитку майбутнього психолога у вищому навчальному закладі. Особистість в єдиному освітньому просторі : Електронний збірник наукових праць Запорізької обласної академії

післядипломної педагогічної освіти. 2011. № 3 (4). URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp4/psihologia/koren.pdf

(дата звернення 21.02.2024).

19. Коропецька О.М. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості. Київ. КНТ. 2016. 437 с.

20. Лозова О.М., Міляєва В.Р., Вакуліч Т.М., та інші Дятленко Н.М., Кайріс О.Д., Лебідь Н.К., Нагула О.Л., Піркова О.Д., Подшивайлова Л.І. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів. Вінниця. Авторський колектив, Лозова О.М. (укладач).2014. 239 с.

21. Максименко С. Д. Структура та особистісні детермінанти професійної самореалізації суб'єкта // С. Д. Максименко, В. І. Осьодло // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України // [за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої]. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 8. с. 3–19.

22. Максименко С.Д., Сердюк Л.З. Психологічна основа самореалізації особистості: структура і функція. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Том. ІХ, Загальна психологія. Етнічна психологія. Історична психологія. Вип. 9. 2016. с. 6-13.

23. Маслоу А. Г. На підступах до психології буття. Київ : Ваклер, 1997. 304 с. URL : <https://psylib.org.ua/books/masla02/index.htm> (дата звернення 10.02.2024).

24. Матвієнко О.В. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. Випуск 1. Том 1. 2014, с. 215-220.

25. Матійків І.М., Ковальчук З.Я. Професійна майстерність психолога. // Навчально-методичний посібник. Львів. 2016. 339 с.

26. Методика «Мотиви вибору професії» // Щербакова І.М., Стадник Г.А. Психодіагностика професійного самовизначення особистості. Навчально-методичний посібник. Суми. Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка.2012. с. 57-59.

27. Мільчевська Г.С. Самореалізація особистості як соціально-педагогічна проблема. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : «Педагогіка. Соціальна робота. 2016 р. Випуск 1 (38), с. 180-182.

28. Москальова А.С., Брюховецька О.В. Психологія: вступ до спеціальності. Навчально-методичний посібник. Київ ДП «Видавничий дім «Персонал». 2011. 214 с.

29. Олпорт Г. В. Особистість в психології. 1998. 344 с. URL : <https://uchebник.biz/book/106-lichnost-v-psixologii/> (дата звернення 12.02.2024).

30. Панок В. Г. Чаплак Я.В., Андреева Я.Ф. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультавання. Навчальний посібник. Чернівці. 2019. 383 с.

31. Панок В.Г. Психологічна служба. Підручник. // За наукової редакції В.Г. Панка. Київ. Ніка-Центр, 2016. 361 с.

32. Пінська О.Л. Психологічні аспекти самореалізації особистості. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2022. № 2 (24). с. 107-113.

33. Пінська О.Л. Сутність і змістовна характеристика самореалізації особистості. Збірник наукових праць. 2018. Випуск УІІІ, с. 36-45.

34. Пономаренко О.В. Поняття «організаційно-педагогічні умови» в контексті дослідження професійної освіти майбутніх магістрів психології. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. № 70. Т. 3. 2020. с. 197-200.

35. Професійна підготовка практичного психолога: теорія і практика: [збірник наукових статей]. Випуск 1 // Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; авт. кол.: В. І. Бондар, Л. Г. Боброва, К. В. Дубуніна та ін.; за заг. ред. В. І. Бондар, Ю. О. Приходько. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 116 с.

36. Роджерс К. Про становлення особистістю. Психотерапія очима психотерапевта. 1994. 414 с. URL : <https://psylib.org.ua/books/roger01/index.htm> (дата звернення 10.02.2024).

37. Родигіна У.С. Опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів. URL : https://www.eztests.xyz/tests/professional_rodygina/ (дата звернення 25.03.2024).

38. Руденок А.І. Самостійна робота як метод формування готовності майбутніх психологів // Психолого-педагогічні умови розвитку освітнього простору держави: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції 22 листопада 2013 р. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2013. с. 465-469.

39. Рутина Ю.В. Чинники професійної самоактуалізації державних службовців. Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Т. 1 : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. 2017. Вип. 46. с. 17–21].

40. Синишина В. Психолого-педагогічні умови формування готовності майбутніх практичних психологів до професійної діяльності. Педагогічні інновації у фаховій освіті. Випуск 10. Ужгород. 2019. с. 163-170.

41. Сковорода Г.С. Повна академічна збірка творів. За редакцією професора Л. Ушкалова. Харків: «Майдан», 2011. 1398 с.

42. Сопов В., Карпушина Л. Морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ // Ігнатович О. М., Татаурова-Осика Г. П., Шевенко А. М. Психологія професійної діагностики та професійного консультування. Практичний посібник. Кропивницький. 2021. с.163-177.

43. Тимошенко Н. Професійна самореалізація як один із компонентів професійного самовдосконалення особистості // Н. Тимошенко // Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. 2013 р. Випуск 121 (II). с. 160-163.

44. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності // Т. М. Титаренко. Київ. 2002. 304 с.

45. Ткачук О.В. Гуляс І.А. Особливості перспектив професійної самореалізації майбутніх психологів. Дипломна робота. Рівень вищої освіти – другий (магістерський). educ_2022_036.// Ткачук Ольга Валентинівна, наук. кер. Гуляс І.А. Чернівці. 2021. 81 с.

46. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі // Пер. з англ. О. Замойської. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 160 с.

47. Фромм Е. Людина для себе: Дослідження психологічних проблем етики. 1992. 345 с. URL : <https://psylib.org.ua/books/fromm04/txt02.htm> (дата звернення 02.02.2024).

48. Фурман А.А. Ціннісно-орієнтаційні чинники особистісного розвитку студентів-психологів. Психологія і суспільство. 2009. № 3. с. 148–158.

49. Хорні К. Самоаналіз // пер. с англ. А. Боковикової та В. Старовойтової. 2002. 478 с. URL : <https://psylib.org.ua/books/hornk01/index.htm> (дата звернення 04.02.2024).

50. Чепелєва Н. В. Життєва ситуація особистості // Н. В. Чепелєва // Основи практичної психології. – К.: Либідь, 1999. 112-136 с.

51. Чепелєва Н.В., Пов'якель Н.І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. Психологія: збірник наук. праць. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 1998. с.35-41.

52. Шагар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : «Прапор», 2007. 639 с.

53. Юнг К. Г. Аналітична психологія. Видавництво: Центр навчальної літератури, 2022. 250 с.

54. Bühler Ch. Der menschliche Lebenslauf als Psychologisches Problem. Leipzig. Hirzel. 1933. URL : https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-531-93064-0_12 (дата звернення 16.02.2024).

55. Sorokin P.A. A long journey; The autobiography of Pitirim A. Sorokin. New Haven, Conn., College and University Press, 1963. 197 с.

Додаток А

CERTIFICATE
is awarded to
Osmanova Tetiana
for being an active participant in
II International Scientific and Practical Conference
**“SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS
OF CONTEMPORARY SOCIETY”**
24 Hours of Participation
(0,8 ECTS credits)

LONDON
12-14 September 2024
sci-conf.com.ua

4

Клімова О.А., Пісська О.Л. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ.....	66
Кобилінська А.В., Шаповал І.М. ПСИХОЛОГІЧНА ПРЕВЕНЦІЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ СТРЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	69
Кокеш Б.М., Чаркіна О.А. АДАПТАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛІГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ.....	74
Кручиніна І.А., Чаркіна О.А. ТРУДНОЦІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ.....	76
Кузенкова І.В., Михайленко О.Ю. СИСТЕМА ТЕХНІК КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВОЇ ТЕРАПІЇ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ПРОФЕСІЙНОМУ ВИГОРАННЮ ПЕДАГОГІВ.....	82
Лисова В.О., Когут О.О. ВПЛИВ НАВИЧОК СТРЕС-МЕНЕДЖМЕНТУ НА ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	88
Маркіган М.М., Гапоненко Л.О. РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	92
Медиська А.В., Чаркіна О.А. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ.....	95
Михайлюк М.Г., Чаркіна О.А. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	100
Міндєй Ю.В., Гапоненко Л.О. ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ З ПЕРЕЖИВАННЯМИ САМОТНОСТІ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ.....	104
Нісвєстна О.В., Чаркіна О.А. ОСОБЛИВОСТІ КРИЗОВИХ СТАНІВ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	108
Османова Т.О., Макаренко Н.М. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛІГІВ.....	111
Руденко С.Г., Чаркіна О.А. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТОСТІ ЗРІЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	118
Стародубець Н.Д., Гапоненко Л.О. КРИЗА ІДЕНТИЧНОСТІ У ПІДЛІТКІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	121
Торгалю Ю.О., Чаркіна О.А. ТРЕНІНГ В СТРУКТУРІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВІДУ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ОКУПАЦІЇ.....	126

111

7. Панченко О.А. Кутяко І.І., Зайцева Н.А. Социально-стрессовые расстройства: мирное население в эпицентре военных действий. Новости медицины и фармации в Украине. 2014. № 15 (509).

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ
САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛІГІВ**

Османова Тетяна Олександрівна, студентка гр. ЗППм-23

*Науковий керівник: Макаренко Наталя Миколаївна, канд. психол. наук,
доцент кафедри загальної та вікової психології*

Постановка проблеми. Зважаючи на те, що наша країна вже другий рік перебуває в стані війни, професія психолога має великий попит на ринку праці. Спеціаліст, який отримав освіту психолога може реалізувати себе у різних організаціях і установах, зокрема у закладах освіти, медицини, соціального захисту населення, правоохоронних органах, рятувальних службах тощо. Допомоги психолога потребує будь-яка категорія населення – ветерани і ветеранки, вимушено переміщені особи, особи з інвалідністю, діти, діти-сироти, вдови, вчителі, лікарі, тощо. З кожним днем кількість людей, які потребують кваліфікованої психологічної допомоги, на жаль, збільшується. З одного боку, це сприяє професійному розвитку психолога, а з іншого – призводить до фрустраційних переживань, пов'язаних із невизначеністю в майбутньому. Тому важливо виокремити найголовніші психологічні чинники, які впливають на особистісно-професійну самореалізацію майбутніх практичних психологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема особистісно-професійної самореалізації особистості (як соціалізованого шляху розвитку особистості у процесі здобуття професійно-практичного досвіду та отримання кваліфікації на етапі первинного професійного становлення у вищому освітньому закладі) і психологічних чинників, а саме: зовнішніх (умови навчання, соціально-економічний попит на професію, престижність професії, тощо), внутрішніх (мотивація, рефлексія тощо), які на неї впливають, вже була предметом вивчення вітчизняних та зарубіжних дослідників. Серед яких Г. Балл, І. Бех, М. Борншевський, О. Киричук, О. Кокуш, Г. Костюк, В. Мєленко, В. Рибалка, А. Бандура, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, тощо. Вивченням психологічного змісту поняття «самореалізація» займався В. Гулаловська, Л.Карамушка, С. Максименко, В. Осьєдло, А. Маслоу, К. Роджерс, тощо. Процес професійного становлення та самореалізації майбутніх практичних

Додаток Б

Скріншоти покликання на Google-форму

Розділ 1 з 4

Дослідження рівня самореалізації майбутніх практичних психологів

«Психологічні чинники особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів»

Ця форма автоматично збирає електронні листи від усіх респондентів. [Змінити налаштування](#)

1. Вік *

до 25 років

від 25 до 40 років

понад 40 років

Розділ 2 з 4

Морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ (В. Сопов та Л. Карпушина)

Оцінити твердження за такою схемою:

- якщо сенс твердження не має ніякого значення, то воно оцінюється як 1;
- якщо твердження має невелике значення, то воно оцінюється як 2;
- якщо твердження має певне значення, то його оцінка складає 3;
- якщо твердження важливе, то оцініть його як 4;
- якщо твердження дуже важливе, то воно оцінюється як 5.

1. Постійно підвищувати свою професійну кваліфікацію.

Текст запитання з короткими відповідями

Розділ 3 з 4

Методика діагностики професійної спрямованості особистості (Б. Басс)

Розділ 4 з 4

Методика «Мотиви вибору професії».

Необхідно вибрати одну із запропонованих відповідей

1. Дозволяє приносити користь нашому суспільству.

так;

швидше так, ніж ні;

не впевнений з відповіддю;

швидше ні, ніж так;

Додаток В

Авторська анкета

«Психологічні чинники особистісно-професійної самореалізації майбутніх практичних психологів»

1. Вік

- до 25 років
- від 25 до 40 років
- понад 40 років

2. Освіта

- повна загальна середня
- професійно-технічна
- вища

3. Форма навчання

- очна
- заочна

4. Чому при виборі спеціальності ви обрали саме спеціальність «Психологія»?

- порадили батьки, друзі, рідні
- працюю в цій сфері але не маю освіти
- у зв'язку з військовим станом значно збільшився попит на ринку праці на практичних психологів

5. Чи володієте ви професійно-значущими для практичного психолога знаннями, вміннями та навичками?

- так, в повній мірі
- маю середні знання і навички
- ні, але працюю в цьому напрямку

6. Ваші уявлення про основні професійні характеристики практичного психолога, які роблять його діяльність ефективною.

7. Опишіть яким ви бачите ідеального практичного психолога.

8. Які наукові видання з психології ви вивчали та з досвідом яких дослідників ви знайомі?

9. Чи приймали ви участь у наукових конференціях (назва і яка саме участь), проводили наукові дослідження (тема дослідження), друкували наукові статті (назва статті і назва видання)?

10. Як в подальшому ви плануєте удосконалювати свої знання та навички з психології?

- не планую
- продовжу здобувати наступний рівень освіти за спеціальністю
- шляхом проходження тренінгів, семінарів, навчань, курсів, тощо
- за допомогою проходження практики у досвідчених психологів

11. Скільки, на вашу думку, необхідно часу для того, щоб стати справжнім професіоналом у сфері психології?

- від 1 до 5 років
- більше 5 років
- потрібно увесь час підвищувати свій рівень компетентності

12. Що вас більше мотивує в професійному плані?

- висока заробітна плата
- кар'єрне зростання
- реалізація себе як психолога
- можливість допомагати іншим

Додаток Г

**Первинні результати респондентів до Морфологічного тесту життєвих цінностей МТЖЦ за В. Соповим та Л. Карпушиною
(до 25 років)**

Сфери Цінності	Сфера проф. життя		Сфера навчання та освіти		Сфера сімейного життя		Сфера суспільного життя		Сфера захоплень		Сфера фізичної активності		Загальний бал
	1	11	15	86	27	79	37	73	45	79	51	54	
Розвиток себе	57	2	71		83		93		101		107		483
Духовне задоволення	64		58		72		84		94		102		526
Креативність	77		65		59		73		85		95		444
Активні соціальні контакти	88		78		66		60		74		86		452
Власний престиж	97	8	89		79		67		61		75		446
Досягнення	104		98		90		80		68		62		479
Матеріальне становище	109		105		99		91		81		69		511
Збереження власної індивідуальності	112		110		106		100		92		82		487
Загальний бал		784		727		638		665		558		456	3828

**Первинні результати респондентів до Морфологічного тесту життєвих цінностей МТЖЦ за В. Соповим та Л. Карпушиною
(понад 40 років)**

Сфери Цінності	Сфера проф. життя		Сфера навчання та освіти		Сфера сімейного життя		Сфера суспільного життя		Сфера захоплення		Сфера фізичної активності		Загальний бал
	1	96	15	87	27	85	37	95	45	89	51	96	
Розвиток себе	57		71		83		93		101		107		548
Духовне задоволення	8	87	2	108	16	93	28	84	38	92	46	90	554
	64		58		72		84		94		102		
Креативність	21	81	9	82	3	92	17	93	29	86	39	86	520
	77		65		59		73		85		95		
Активні соціальні контакти	32	90	22	82	10	76	4	98	18	92	30	92	530
	88		78		66		60		74		86		
Власний престиж	41	12	33	89	23	85	11	82	5	98	19	89	566
	97	3	89		79		67		61		75		
Досягнення	48	85	42	86	34	79	24	82	12	85	6	80	497
	104		98		90		80		68		62		
Матеріальне становище	53	10	49	90	43	91	35	85	25	92	13	84	544
	109	2	105		99		91		81		69		
Збереження власної індивідуальності	56	10	54	106	50	93	44	92	36	92	26	85	575
	112	7	110		106		100		92		82		
Загальний бал		771		730		694		711		726		702	4334

Додаток Д

Розрахунок за однофакторним дисперсійним аналізом

$T_c = 3828; 5005; 4334$ - сума індивідуальних значень за кожною умовою;

$x_{cp} = 319; 333,7; 333,4$.

$\Sigma(T_c^2) = 3828^2 + 5005^2 + 4334^2 = 58\,487\,165$ - сума квадратів сумарних значень за кожною умовою;

$c = 3$ - кількість умов;

$n = 13$ - кількість досліджуваних у кожній з умов;

$N = 39$ - загальна кількість індивідуальних значень;

$(\Sigma x_i)^2 = 13167^2 = 173\,369\,889$ - квадрат загальної суми індивідуальних значень;

$(\Sigma x_i)^2 / N = 173\,369\,889 / 39 = 4\,445\,381,769$ - константа, яку треба відняти від кожної суми квадратів.

$$\begin{aligned} \Sigma(x_i)^2 = & 377^2 + 334^2 + 320^2 + 478^2 + 297^2 + 297^2 + 337^2 + 299^2 + 273^2 + 353^2 + 314^2 + \\ & 320^2 + 377^2 + 419^2 + 336^2 + 375^2 + 374^2 + 320^2 + 375^2 + 358^2 + 335^2 + 330^2 + 321^2 + 338^2 + \\ & 339^2 + 321^2 + 349^2 + 344^2 + 326^2 + 336^2 + 323^2 + 321^2 + 338^2 + 342^2 + 316^2 + 390^2 + 377^2 + \\ & 381^2 + 379^2 = 4\,816\,738 \end{aligned}$$

Відзначимо різницю між $\Sigma(x_i)^2$, у якій всі індивідуальні значення спочатку зводяться у квадрат, а потім підсумуються, і $(\Sigma x_i)^2$, де індивідуальні значення спочатку підсумуються, а потім уже ця сума зводиться у квадрат.

$$SS_{\text{факт}} = 4\,499\,012,692 - 4\,445\,381,769 = 53\,630,923$$

$$SS_{\text{заг}} = 58\,487\,165 - 4\,445\,381,769 = 54\,041\,783,231$$

Підраховуємо випадкову залишкову величину

$$SS_{\text{вип}} = SS_{\text{заг}} - SS_{\text{факт}} = 54\,041\,783,231 - 53\,630,923 = 53\,988\,152,308$$

Визначаємо число ступенів волі.

$$df_{\text{факт}} = c - 1 = 3 - 1 = 2$$

$$df_{\text{заг}} = N - 1 = 39 - 1 = 38$$

$$df_{\text{вип}} = 38 - 2 = 36$$

$$MS_{\text{факт}} = SS_{\text{факт}} / df_{\text{факт}} = 53\,630,923 / 2 = 26\,815,461$$

$$MS_{\text{вип}} = SS_{\text{вип}}/df_{\text{вип}} = 53\,988\,152,308/36 = 1\,499\,670,897$$

$$F_{\text{емп}} = MS_{\text{факт}}/MS_{\text{вип}} = 26\,815,461/1\,499\,670,897 = 0,017881$$

$$F_{\text{крит}} = 3,259$$

Тепер порівнюємо емпіричне значення F із критичним:

$F_{\text{емп}} (0,017881) < F_{\text{крит}} (3,259) \rightarrow$ гіпотеза H_1 відхиляється, а гіпотеза H_0 - приймається: відмінності у значущості життєвих цінностей між віковими групами не є більш вираженими, ніж випадкові відмінності всередині групи.

Перевірка однофакторного дисперсійний аналізу

за допомогою Anova: Single Factor

Anova: Single Factor							
SUMMARY							
Groups	Count	Sum	Average	Variance			
Column 1	13	3828	294,4615	1127199			
Column 2	13	5005	385	1926925			
Column 3	13	4334	333,3846	1444889			
ANOVA							
Source of Variation	SS	df	MS	F	P-value	F crit	
Between Groups	53630,92	2	26815,46	0,017881	0,982287	3,259446	
Within Groups	53988152	36	1499671				
Total	54041783	38					

Додаток Е

**Таблиця результатів вивчення характеру професійної ідентичності
майбутніх практичних психологів за методикою Родигіною У.С.**

№	Позитивні емоції, пов'язані із задоволенням потреб людини у даній професії	Негативні емоції, пов'язані з незадоволенням потреб людини у цій професії	Позиція активного ставлення студента до професії, що набуває	Позиція пасивного ставлення студента до професії, що набуває	Переважають позитивних емоцій над негативними	Переважають активної позиції над пасивною
1.	18	18	18	14	0	4
2.	23	21	15	15	2	0
3.	23	14	21	12	9	9
4.	17	17	21	17	0	4
5.	23	14	22	12	9	10
6.	20	19	17	15	1	2
7.	23	14	22	12	9	10
8.	24	17	22	10	7	12
9.	15	16	15	14	-1	1
10.	23	14	20	10	9	10
11.	20	18	22	12	2	10
12.	26	9	18	10	17	8
13.	8	26	12	18	-18	-6
14.	15	19	21	11	-4	10
15.	19	12	24	11	7	13
16.	12	19	15	16	-7	-1
17.	21	17	22	14	4	8
18.	20	19	19	16	1	3
19.	16	18	20	7	-2	13
20.	20	19	19	16	1	3
21.	18	12	18	12	6	6

22.	20	15	20	10	5	10
23.	21	17	21	14	4	7
24.	19	19	19	15	0	4
25.	14	19	18	15	-5	3
26.	13	21	14	12	-8	2
27.	15	20	19	16	-5	3
28.	24	22	16	16	2	0
29.	25	9	17	9	16	8
30.	14	20	16	17	-6	-1
31.	23	21	16	15	2	1
32.	19	18	18	16	1	2
33.	21	19	18	17	2	1
34.	24	14	16	16	10	0
35.	16	19	18	15	-3	3
36.	26	18	20	12	8	8
37.	22	20	19	17	2	2
38.	20	17	20	16	3	4
39.	24	19	21	13	5	8
40.	21	20	19	18	1	1